

चांदोबा

जानेवारी १९६३

50 nP

भयानक दरी

[९]

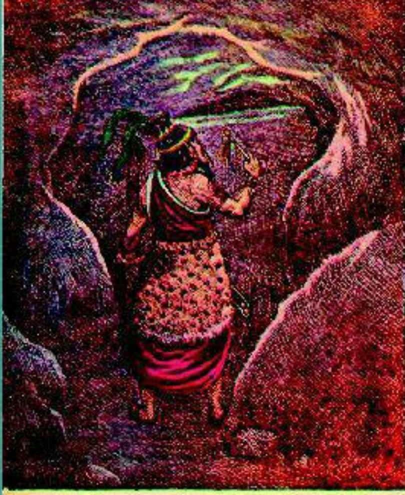
[राजगुरुबरोबर आलेल्या सैनिकांनी ब्रह्मदंडी मांत्रिकाच्या शोधार्थ सारी गुहा हुडकून काढली. त्यांना काळभैरवाच्या मूर्तीखालीं एक चोरवाट सांपडली. आंत गुहेंत ब्रह्मदंडी लपून बसला असेल असें समजून त्याला बाहेर काढण्याच्या हेतूनें राजगुरूच्या आज्ञेप्रमाणें सैनिकांनी गुहेच्या तोंडाशीं लाकडें एकत्र करविलीं व तेल ओतून तीं पेटविलीं. पुढें वाचा...]

तेल पडलें असल्यानें लाकडें चटकन पेटलीं.

धुरामुळें व विस्तवाचा ताप वाढत गेल्यानें काळभैरवाखालच्या तळघरांत किंवा चोरवाटेंत ब्रह्मदंडीला गुदरमल्यासारखें झालें. राजगुरु व सैनिक गुहेच्याबाहेर निघून गेले होते. गुहेला जर आणखी कोठें तरी द्वार असेल तर मांत्रिक त्या वाटेनें पळून जाऊं नये म्हणून राजगुरूनें आपले सैनिक जागोजागीं नेमले.

सेनापति म्हणाला—" राजगुरु ! या आगींत तो मांत्रिक भस्म होऊन जाणार ! निदान गुदमरून तरी मरणार !"

राजगुरु म्हणाला—" तो एवढ्यानें मरणारा मनुष्य नाहीं. तो खात्रीनें कोठून तरी निसटून जाण्याच्या प्रयत्नांत असणार. तूं आपल्या सर्व सैनिकांना सावध रहायला सांगून ठेव. गफलत झाली तर चोर हातावर तुरी देऊन पसार होईल. कोठें दिसला तर

त्याला धरून आणून माझ्या समोर हजर करायला सांग !"

राजगुरु ब्रह्मदंडी मांत्रिकाला धरण्यासाठीं सेनापतीला बजावीत असतां तिकडे ब्रह्मदंडी चोर वाटेच्या टोकाशीं जाऊन शिळेवर आपली जादूची कांडी आपटीत होता. तो आपल्या शिष्याला बोलवीत होता. जयमल व लखूची कुजबूज त्याच्या कानावर पडली होती. त्यानें दोघांचा आवाज ओळखला होता. दोघांनीं माझा कोंडमारा करून ठार करावयाचें ठरविलेलें दिसतें आहे. तो जयमल लबाड आहे. भयंकर दरीचें गुपित त्याला कळलें आहे. मी मेलों तर माझा कांटा दूर होईल असा विचार करून त्यानें या संधीचा फायदा घेतलेला दिसतो आहे. शेवटीं तो ओरडून म्हणाला–

"तूं असा घात करशील असें मला स्वप्नांत देखील कधीं वाटलें नाहीं. पण लक्षांत ठेव. तूं अजून मला पुरेपूर ओळखलें नाहींस ! माझ्या मंत्रशक्तीची कल्पना तुला आलेली नाहीं." असें म्हणत त्यानें जादूची कांडी दगडावर दोन तीनदां आपटली. पण उत्तर नाहीं. म्हणून पुन्हां ओरडला–

"ए विश्वास घातकी ! गुरुद्रोही ! लक्षांत ठेव ! माझ्या तावडींतून तूं कसा सुटतोस तें पाहातों मी ! तूं दगडापलीकडे त्या गुराख्याबरोबर उभा आहेस हें मला कळलें नाहीं असें वाटलें होय तुला ! तूं एका मिनटाच्या आंत हा दगड बाजूला सरकवला नाहींस तर तुम्हां दोघांना भस्म करीन !"

त्याची ती धमकी ऐकून लखू घाबरला. जयमलनें त्याला धीर देत म्हटलें–"लखू ! अगदीं भिऊं नकोस या पोकळ धमक्या ऐकून आपण दगड सरकवूं असें त्याला वाटत असेल. त्याच्याजवळ होती नव्हती ती सर्व मंत्रशक्ति हरपून गेली आहे. ब्रह्मपूरच्या एका मांत्रिकानें ती हिरावून घेतली आहे. आतां राजाच्या सैनिकांच्या हातून सुटका मिळणें ब्रह्मदंडीला शक्य नाहीं. आपण येथें लपलों आहों हें त्याला कळलें आहे. म्हणून दुष्टपणानें आपल्याला सैनिकांच्या हातीं पकडून देऊन स्वतःची सुटका करून घ्यायला देखील तो मागें पुढें पाहणार नाहीं. म्हणून आपण येथून पाय काढूं या !"

पण लखूच्या मनांत एक शंका होती. सैनिक चारी बाजूला पहारा देत असतां त्यांची नजर चुकवून पळून जाणें अशक्य आहे.

तिकडे धुरानें गुदमरून जाऊन ब्रह्मदंडी खोंकत होता आणि ओरडत पण होता– "उग्रभैरवाची मूर्ती देखील ह्यांनीं फोडून टाकली. या धुरांत उभें राहणें अशक्य ! मेलों ! आतां सुटका नाहीं. सैनिक धरणार मला. यमयातना सहन कराव्या लागणार ! वांचव ! काळभैरवा !"

त्याचा तो आवाज जयमल व लखू ऐकत उभे होते. जयमल म्हणाला–"धुराचे लोट पलीकडे दिसत आहेत. स्वारी सांपडली आहे त्यांत. बिळांतून बाहेर पळवाट न सांपडलेल्या उंदराची दशा झाली आहे."

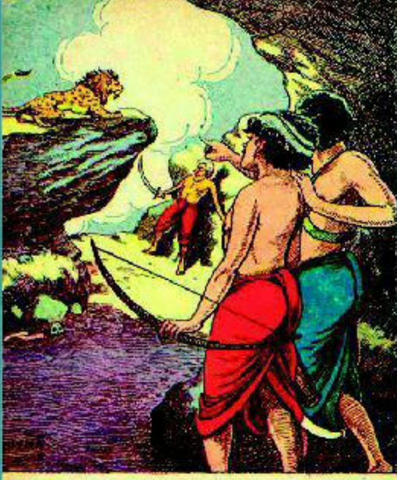

"गुरुद्रोह ! इतका मोठा विश्वासघात ! जयमल ! तूं बोलत आहेस तें मला ऐकूं येत नसेल असें वाटलें होय तुला ?" ब्रह्मदंडी ओरडला व पुन्हां खोकूं लागला.

"डोंगरावर जायला एक वाट आहे. मला माहीत आहे ती. फार तर सैनिक धरतील. पण येथें गुदमरून मरण्यापेक्षां तेंच बरें ! मी सांगतों त्यांना कीं तुम्ही दोघे कोठें लपलां आहां तें." ब्रह्मदंडी म्हणाला.

ब्रह्मदंडी परत जात असल्याचें त्याच्या पावलांच्या आवाजावरून दोघांना कळलें. ब्रह्मदंडी म्हणाल्याप्रमाणें केल्याशिवाय राहणार

Restore 127

नाहीं. याचा विचार करून जयमल थोडा भ्याला.

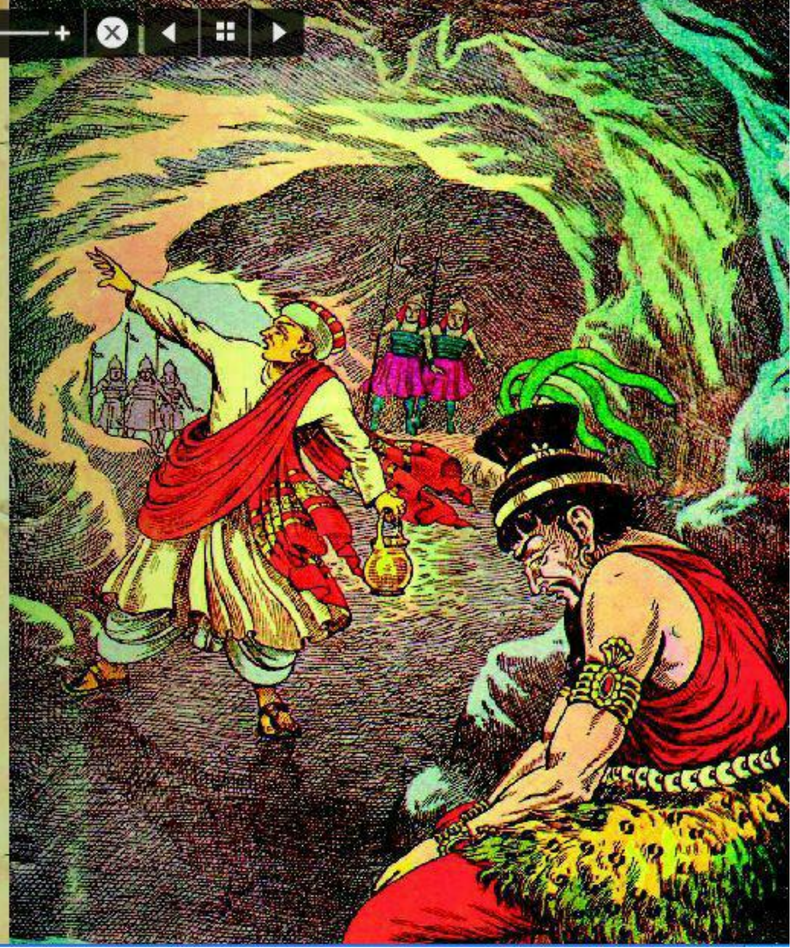
त्यानें लखूला जेथें उभा होता तेथेंच क्षणभर उभें रहायला सांगून स्वतः गुहेच्या टोकापर्यंत जाऊन गुहेच्या बाहेर डोकावून पाहिलें. त्याला दूर एका खडकावर एक सैनिक उभा असलेला दिसला. पण त्याचें लक्ष गुहेकडे नव्हतें दुसरेंच कोठें तरी होतें.

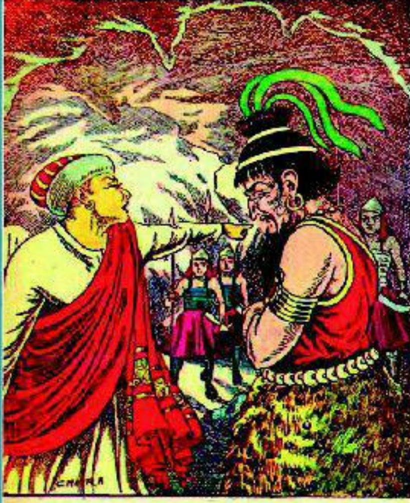
जयमल लगेच मागें वळला. आंत गुहेंत जाऊन लखूला म्हणाला—"लखू! आपल्याला पळावयाचें असेल तर हीच संधी आहे. ब्रह्मदंडी आपण येथें लपलों आहे हें जाऊन सांगेल. सैनिक शोधायला येतील व आपण येथें सांपडलों नाहीं तर तोच तोंडघशी पडेल. चल, ये माझ्या पाठीमागून!"

लखू व जयमल गुहेच्या तोंडाजवळ आले. त्यांना दूर ओरडा ऐकूं आला. मांत्रिकाला सैनिकांनीं धरलें होतें. त्यांचा तो आवाज होता. इतक्यांत ब्रह्मदंडीचा कर्णभेदी आवाज ऐकूं आला. जयमल व लखू जागच्या जागीं क्षणभर उभे राहाले. आतां पुढें काय करावयाचें या विचारांत दोघे उभे असतां त्यांना एक म्हातारा तलवार उपसून एका खडका मागून हळू हळू सरकत येत असलेला दिसला. गुहेसमोर सिंहाला पाहून तो जागच्याजागीं निस्तब्ध उभा राहिला. जयमलनें त्याला ओळखलें. तो लखूला म्हणाला—"तो पहा, तुझा बाप आहे!"

लखूनें तिकडे वळून पाहिलें. खरोखरच त्याचा म्हातारा बाप होता तो.

जयमलनें खुणेनें म्हाताऱ्याला सुचविलें—"तो सिंह कांहीं करणार नाहीं. भिण्याचें कारण नाहीं. पुढें ये!" लखूच्या बापानें मुलाला ओळखलें व जयमल खूण केल्या-प्रमाणें पुढें आला.

त्यांना दुरून ब्रह्मदंडीचा मंत्रघोष ऐकूं येत होता. परंतु त्या मंत्राचा कांहीं उपयोग होणार नाहीं हें जयमल चांगलें ओळखून होता. त्यानें अनुमान केल्याप्रमाणें ब्रह्मदंडीचा मंत्रघोष एकाएकीं थांबला. कारण त्याच्या समोर राजगुरु होता व त्यानें मंत्रलेलें पाणी त्याच्या अंगावर टाकलें होतें. ब्रह्मदंडीची जणूं वाचाच बसली.

"काळभैरव ! ठिकऱ्या होऊन पडला आहे पहा पलीकडे ! तो तुझें काय रक्षण करणार ? स्वतःचेंच करूं शकला नाहीं !" राजगुरु गरजला.

ब्रह्मदंडीचा सर्व दर्प हरपला होता. तो थरथर कांपत होता. त्यानें राजगुरूचे पाय धरले. राजगुरूनें त्याला दरडावून विचारलें—"नांव काय तुझें ?" त्याचे केस धरून त्याला उभा केला आणि दरडावून म्हणाला—"राजगुरूला ओळखलें नाहींस वाटतें ?"

"आतां राजगुरूनेंच या दासानुदास ब्रह्मदंडीचें रक्षण करावें !" ब्रह्मदंडी हात जोडून नम्रपणें म्हणाला.

"तूं ब्रह्मपूरच्या सेनापतीचा वध कां केलास ?" राजगुरूनें ब्रह्मदंडीची शेंडी धरून त्याचें डोकें हलवीत विचारलें.

"राजगुरु तें काम माझ्या शिष्याचें आहे. मी त्याला नको म्हणत असतां त्यानें तें दुष्कृत्य केलें. तो गुरुद्रोही आहे !"

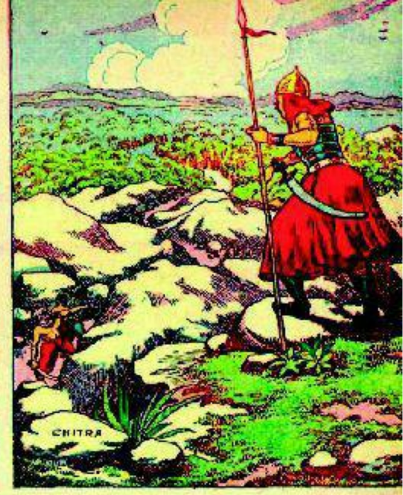
शिष्याचें नांव ऐकतांच राजगुरूनें ब्रह्मदंडीची शेंडी सोडली व विचारूं लागला—"त्यांची गोष्टच मी विसरत होतों. कोठें आहेत ते दोघे ?"

"राजगुरु त्यांतला एकच माझा शिष्य आहे. दुसरा गुराख्याचा पोर आहे. दोघांची पापकर्में आतां मी काय सांगूं ?" ब्रह्मदंडी स्वतःचा निर्दोषपणा दाखवीत म्हणाला.

"ते कोठें लपले आहेत हें मी विचारलें. त्यांनी काय काय पापकर्में केलीं हें नाहीं मी विचारलें. या सर्व पापकर्मांना जबाबदार कोण आहे हें मला कळतें. कोठें आहेत दोघे ?" राजगुरूनें दरडावून विचारलें.

"राजगुरु, दोघे विश्वासघातकी सिंहाच्या गुहेंत लपून बसले आहेत ! त्यांना लवकर जाऊन धरलें नाहीं तर ते निसटून जातील व डोंगर देखील उतरून निघून जातील. माझ्या त्या विश्वासघातकी शिष्याला या डोंगरातल्या सर्व चोरवाटा व गुहा छान माहिती आहेत. लखू गुराख्याच्या तोंडून मी भयंकर दरीच्या संबंधी काळभैरवाची जी वाणी ऐकली ती त्या दुष्ट जयमलनें सर्व ऐकली आहे." ब्रह्मदंडी म्हणाला.

भयंकर दरीचें नांव ऐकून राजगुरूला आश्चर्य वाटलें. त्यानें पूर्वी कधीं तें नांव ऐकलें नव्हतें. तर मग हा ब्रह्मदंडी एवढ्याच-साठीं येथें राहून काळभैरवाची उपासना करीत होता व एवढ्याचसाठीं त्यानें सेना-पतीचा वध करविला म्हणावयाचा. या सर्वांच्या मागें ह्या भयंकर दरीचें रहस्य आहे तर !

राजगुरूनें कांहीं सैनिकांना बोलविलें व ब्रह्मदंडीनें सांगितल्याप्रमाणें खाणाखुणा ओळखून घेऊन निवळ्या सिंहाच्या गुहेकडे दोघां शिष्यांना धरून आणण्यासाठीं सैनि-कांना पाठविलें.

सैनिक त्या बाजूला धांवले. त्यांना म्हाताऱ्याबरोबर दोघे एका खडका पलीकडे चालत असलेले दिसले. एका सैनिकानें ओरडून हाक मारून विचारलें—"ए म्हाता-ऱ्या ! त्या दोघांना घेऊन कोठें निघालास ?

"तें ऐकून लखूचा बाप अडखळल्या-शिवाय म्हणाला—"मी त्यांना कोठें घेऊन

जात नाहीं. या वाटेनें त्यांना राजगुरूकडेच घेऊन येतों आहें. माझें इनाम बळकावण्याचा तुझा हेतु दिसतो आहे! तें नाहीं चालावयाचें. सांगून ठेवतों. जा, आपल्या वाटेनें."

"दोन दिवसाचा पाहुणा आहे या जगांतला. पण मोह सुटत नाहीं पहा." तो सैनिक इतर सैनिकांना म्हणाला. सर्व सैनिक राजगुरूला ती बातमी द्यायला धांवले.

राजगुरूला त्या भयंकर दरीची माहिती काढून घ्यायचा मोह झाला. पण ब्रह्मदंडी शिष्यांसमोर लपवा लपवी करूं शकणार नाहीं असा विचार करून त्यानें तो प्रश्न काढला नाहीं व शिष्य येईपर्यंत थांबण्याचें ठरविलें.

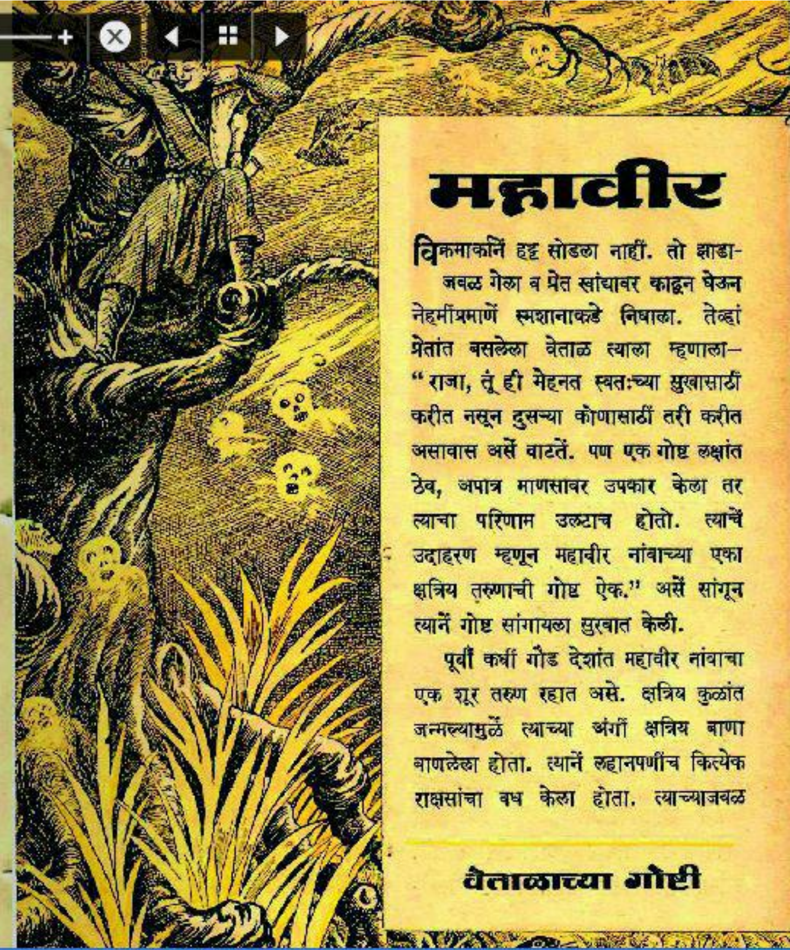
राजगुरूनें सर्वांत प्रथम ब्रह्मदंडीची सारी घमेंड उतरविण्याचें ठरविलें. तो सेनापतीला म्हणाला—"डुकर बांधून नेतांत तसें या मूर्खाला बांधून, घेऊन चला राजधानीकडे. गांवांत प्रथम दवंडी पिटवायला सांगा कीं मांत्रिकाचाचा शोध लागल्याच्या खुशी खातर आजचा दिवस उत्सव दिवस म्हणून साजरा करण्यांत यावा." नंतर त्यानें गुहेच्या तोंडाशीं पहाऱ्यासाठीं कांहीं सैनिकांना नेमलें.

राजगुरूच्या आज्ञेप्रमाणें सैनिकांनीं ब्रह्मदंडीचे हात व पाय बांधून त्याला डुकरासारखें लोंबकळत उचलून घेऊन डोंगर उतरूं लागले. ब्रह्मदंडीचा आक्रोश चालू होता—"मला सोडा! मी तुमच्या पायां पडतों! हे काळभैरवा! हे आपल्या उपासक भक्तांच्या तप्त हृदयाला सांवली देणाऱ्या वट वृक्षा! किती अपमान करवितो आहेस रे!"

राजगुरु हंसत आनंदानें डोंगर उतरूं लागला व डोंगराखालीं जेथें घोडे झाडाला बांधून ठेवले होते तिकडे चालूं लागला.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

महावीर

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडाजवळ गेला व प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन नेहमींप्रमाणें स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तूं ही मेहनत स्वतःच्या सुखासाठीं करीत नसून दुसऱ्या कोणासाठीं तरी करीत असावास असें वाटतें. पण एक गोष्ट लक्षांत ठेव, अपात्र माणसावर उपकार केला तर त्याचा परिणाम उलटाच होतो. त्याचें उदाहरण म्हणून महावीर नांवाच्या एका क्षत्रिय तरुणाची गोष्ट ऐक." असें सांगून त्यानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

पूर्वी कधीं गौड देशांत महावीर नांवाचा एक शूर तरुण रहात असे. क्षत्रिय कुळांत जन्मल्यामुळें त्याच्या अंगीं क्षत्रिय बाणा बाणलेला होता. त्यानें लहानपणींच कित्येक राक्षसांचा वध केला होता. त्याच्याजवळ

वेताळाच्या गोष्टी

एक स्फटिक मणि होता. तो कपाळावर असेपर्यंत महावीर कोणाला दिसत नसे. तो मणि त्याला एका यक्षाकडून मिळाला होता.

वयांत आल्यावर त्याला मुली सांगून येऊं लागल्या. पाटलीपुत्र राजधानीचा राजा चित्रगुप्त याला सुलोचना नांवाची बहीण होती. तिच्या सौंदर्याचें वर्णन ऐकून महावीर पाटलीपुत्र नगराकडे निघाला. चित्रगुप्तानें महावीराच्या शौर्यासंबंधीं ऐकलें होतें. चित्रगुप्तानें राजघराण्याला शोभेल अशा तऱ्हेनें महावीराचा सत्कार करावयाचें ठरविलें. ठरल्यावेळीं महावीर आला. त्याच्या सत्कारास दासदासी हजर होते. त्यानें सुलोचनेला पाहिलें व त्यानें ऐकलें होतें त्याहूनहि अधिक सुंदर ती त्याला वाटली. त्यानें तिच्याशींच लग्न करण्याचा आपल्या मनाशीं निश्चय केला.

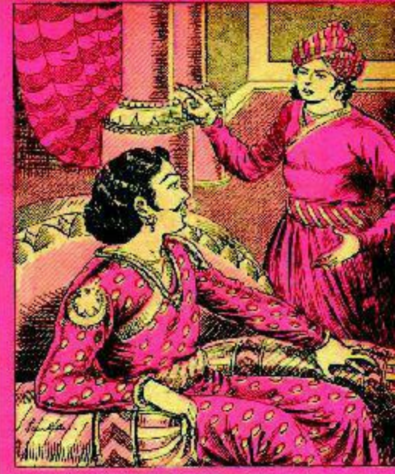
महावीर पाटलीपुत्र येथें एक वर्षभर राहिला. चित्रगुप्ताशीं त्याची मैत्री दिवसे दिवस वाढतच गेली. परंतु महावीरानें स्वतः होऊन सुलोचनेशीं लग्न करण्याची इच्छा व्यक्त केली नाहीं. एकदां चित्रगुप्तानें स्वतःच्या लग्नाची गोष्ट त्याच्यासमोर काढली. म्हणाला–

"ब्रह्मपूरच्या गादीवर यशोवती नांवाची राजकन्या राज्य करीत आहे. तिच्याशीं लग्न करण्याची इच्छा अनेक राजकुमारांना आहे. पण तिनें अट ठेवली आहे. तिच्याहून अधिक बलवान व पराक्रमी पुरुषाशींच लग्न करायला ती तयार आहे. ती अट रास्त नाहीं असें म्हणतां येणार नाहीं. परंतु प्रत्येक वीर तिच्याहून कमी पराक्रमी आहे हें दर्शविण्याचा तिचा प्रयत्न दिसतो. अर्थात ही गोष्ट कोणत्या स्वाभिमानी पुरुषाला आवडेल? कोणी तिला मागणी घालायला आला कीं ती प्रथम धनुर्विद्येंत व गदा युद्धांत त्याची परीक्षा घेते. कोणी हारला तर ती त्याचा शिरच्छेद करून टाकते. कित्येक शूरवीर तरुण राजकुमारांचा तिनें अशा तऱ्हेनें अमानुष वध केला आहे. मी देखील तिच्याशींच लग्न करावें असें म्हणत आहें. पण तिनें मला जर गदा युद्धास आव्हान केलें व मी हारलों तर आपला शिरच्छेद होईल या भीतीनें मी धजत नाहीं. याला उपाय काय?"

तें ऐकून महावीर म्हणाला–"मित्रा! यशोवतीचा पराभव करण्याच्या कामीं मी तुला मदत करीन. हें माझ्याकडे लागलें. पण एका अटीवर, तूं आपल्या बहिणीचें लग्न माझ्याशीं करून दिलें पाहिजेस."

चित्रगुप्त त्याला तयारच होता. म्हणाला– "माझ्या बहिणीशीं तूं लग्नास तयार आहेस हें ऐकून मला आनंदच वाटतो. पण यशोवती बरोबर मी द्वंद्व युद्ध करीत असतां तूं मला मदत कशी करणार हें नाहीं मला कळलें."

"माझ्याजवळ एक स्फटिक मणि आहे. तो कपाळावर असेपर्यंत मला कोणाची भीति नाहीं. मी अदृश्य रूपानें तुझ्या शेजारीं उभा राहून मदत करीन" महावीर म्हणाला.

तें ऐकून चित्रगुप्ताला वाटलें कीं आतां यशोवतीशीं आपलें लग्न झालेंच. दोघे आपला बेत कसा पार पाडावयाचा या संबंधीं विचार करूं लागले.

महावीर म्हणाला–"तूं या आपल्या मांडलिक राजांना बरोबर घेऊन ब्रह्मपुराकडे नीघ. मी तुझ्याबरोबर येतों. मी तुझा एक मांडलिक आहें असें सांग, म्हणजे कोणाला माझ्याविषयीं कसलाहि प्रकारची शंका वाटण्याचें कारण नाहीं."

चित्रगुप्तानें आपल्या मांडलिक राजांना स्वतःबरोबर येण्यासाठीं निरोप पाठवला.

Restore 127

त्यांना बरोबर घेऊन त्यांच्याबरोबरच महावीरला पण येण्यास सांगितलें. ब्रह्मपुराच्या सरहद्दीवर पोंचतांच त्यानें यशोवतीकडे निरोप पाठविला कीं द्वंद्व युद्धास आव्हान करीत आहें. तिनें चित्रगुप्ताला द्वंद्व युद्धाचे नियम वगैरे कळविले व दुसऱ्या दिवशीं द्वंद्व युद्धाची तयारी ठेवण्यास सांगितलें.

दुसऱ्या दिवशीं चित्रगुप्त आपल्या मांडलिक मित्र मंडळींसह द्वंद्व युद्धासाठीं ठरल्या जागीं आला. तेथें राणी यशोवती देखील आपलीं शस्त्रास्त्रें घेऊन आली होती. द्वंद्व युद्ध सुरू होण्यापूर्वी महावीर कांहींतरी कारण सांगून मांडलिक मित्र मंडळींतून उठून निघून गेला. त्यानें एका निर्जन स्थानीं तो स्फटिक मणि डोक्याला बांधला आणि अदृश्यपणें द्वंद्व युद्धाच्या जागीं आला. चित्रगुप्ताच्या खांद्याला स्पर्श करून 'मी हजर आहें घाबरूं नकोस' असें त्यानें सुचविलें.

यशोवतीच्या हातांत एक धनुष्य होतें. त्यावर बाण चढवून ती सांगेल तसा नेम मारावयाचा होता. तिनें तें धनुष्य व भाता चित्रगुप्ताला दिला व म्हणाली—"ह्या धनुष्यावर बाण ठेवून शक्य होईल तितका दूर तो सोडा."

त्या धनुष्याला दोरी बांधणें देखील चित्रगुप्ताला शक्य नव्हतें. पण शेजारीं महावीर होता. त्यानेंच अदृश्यपणें त्याच्या हाताबरोबर आपला हात नेऊन सर्व काम बेमालूम पार पाडलें. दोघांची शक्ति एकवटल्यामुळें बाण फार दूर जाऊन पडला. यशोवतीचा बाण तितका दूर जाऊं शकला नाहीं. तिला राग आला व थोडें आश्चर्य पण वाटलें.

पण ती तशी माघार घ्यायला तयार नव्हती. गदा युद्धासाठीं तिनें आव्हान केलें. त्या वेळीं देखील चित्रगुप्तानें अदृश्यपणें गदा हातांत धरली. क्षणार्धांत यशोवतीच्या हातांतली गदा दूर जाऊन पडली. यशोवतीचा पूर्ण पराभव झाला. तिची घमेंड उतरली. सर्व राजवाड्यांत गेले. महावीर पुन्हां कांहीं वेळानें परत आला व, जसें कांहीं काय झालें हें त्याला माहीतच नाहीं असें दाखवीत, विचारूं लागला—"काय झालें ? कोण जिंकला कोण हारला ?"

"तुमच्या राजाचा जय झाला. मी वचन दिल्याप्रमाणें त्यांच्याशीं लग्नास तयार आहें." यशोवती जमलेल्या मांडलिकांना म्हणाली.

Restore 127

ब्रह्मपूर येथें यशोवती व चित्रगुप्ताचें लग्न झालें. चित्रगुप्त मगध व ब्रह्मपूरचा राजा झाला. विवाह झाल्यावर तो वाजत गाजत पाटलीपुत्र नगरीं आला त्यानें वचन दिल्याप्रमाणें महावीरशीं आपल्या बहिणीचें लग्न करून दिलें.

लग्न ठरल्याचें ऐकून यशोवतीनें राजाला म्हणजे पतीला विचारलें—"राजाच्या बहिणीचें लग्न एका सामान्य मांडलिकाशीं करून देण्याचा काय अर्थ?"

चित्रगुप्त स्मित करून म्हणाला—"तो एक मांडलिकच नसून माझा एक विश्वासपात्र मित्र देखील आहे."

सुलोचनेनें महावीरला पाहिलें तेव्हां पासूनच तिचें मन त्यांच्यावर बसलें होतें. तो पराक्रमी होताच प्रेमपात्रपण होता. असा शूर व उदार पुरुष तिचा पति असावा याचा तिला अभिमान वाटे. एकदां सहज त्यानें, ती कोणाशीं बोलणार नाहीं असा विचार करून तिच्या भावाचें लग्न यशोवतीशीं कसें होऊं शकलें हें सांगून टाकलें. तें ऐकून सुलोचनेला पतीच्या शौर्याचा जास्तच अभिमान वाटला.

पण हा अभिमानच महावीराचा वध होण्यास कारण झाला. एकदां नणदा-भावजया आपापल्या नवऱ्याच्या शौर्याची स्तुति करीत बसल्या असतां यशोवती गर्वानें फुलून जाऊन म्हणाली—"माझ्या पतीसारखा शूर या दुनियेंत मिळणें अशक्य."

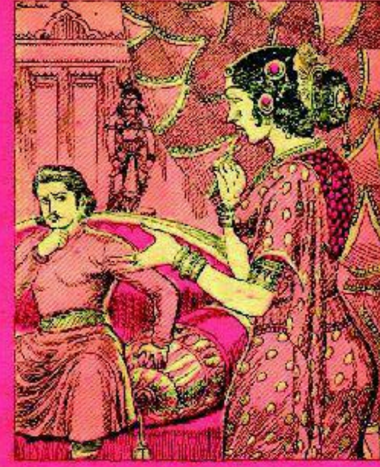
तें ऐकून सुलोचना हंसूं लागली. म्हणाली—"कळली आमच्या बंधुराजांची बहादुरी, पण तें असूं दे. यांच्यासमोर द्वंद्व युद्धास उभे राहण्याची आहे का त्यांची छाती? विचारून कां नाहीं पहात?"

"यःकश्चित् एका मांडलिकानें राजाशीं बरोबरी करण्याचें साहस दाखवूं नये." यशोवती नणदेचा अपमान करण्याच्या हेतूनें म्हणाली.

सुलोचनेला तो अपमान सहन झाला नाहीं. ती म्हणाली—"कोण म्हणतो कीं हे मांडलिक आहेत? कोणाचे? माझ्या भावाचे? खोटें! माझ्या भावानें स्वतःच्या पराक्रमानें तुला जिंकलें, असें तुला वाटलें होय? अदृश्यपणें हेच बाजूला उभे राहून त्याची मदत करीत होते बाईसाहेब." रागाच्या भरांत ती हें सर्व बोलून गेली व हें देखील तिनें सांगून टाकलें कीं तिचा नवरा अदृश्यपणें बाजूला कसा उभा राहूं शकला.

यशोवतीच्या तळपायाची आग मस्तकाला गेली. तिला वाटत होतें कीं शूर पति मिळावा म्हणून तिनें एवढी मोठी प्रतिज्ञा केली आणि हट्ट धरला होता. मगधच्या राजाच्या शौर्यासमोरच ती मान वांकवून लग्नास तयार झाली. पण तीच शेवटी फसली. या उलट तिच्या नणदेला कांहीं प्रतिज्ञा केल्या शिवाय फुकटा फुकटी एवढा पराक्रमी पति मिळाला. तिला हें कसें सहन होणार? तिनें महावीराचा शिरच्छेद करविण्याचें ठरविलें.

ती आपल्या पतीला जाऊन म्हणाली—"तुमच्या मेहुण्याचें वागणें दिवसे दिवस फाजीलपणाचें होऊं लागलें आहे. हलक्या

लोकांशीं बोलण्याची माझी बिलकुल इच्छा नाहीं. एका सामान्य मांडलिकाशीं आपल्या बहिणीचें लग्न करून देऊन आपण त्याला डोक्यावर चढवून ठेवलें आहे म्हणून माझी मान पदोपदीं खालीं होत आहे. ती म्हणते कीं मला आपण नाहीं, त्यानें जिंकलें, म्हणें. त्याच्याशीं माझें लग्न व्हायला पाहिजे होतें."

चित्रगुप्तानें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाहीं व आपल्या दोघां तिघां मांडलिकांकरवीं गुप्तपणें महावीराचा वध करविला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा, महावीरावर जो हा प्रसंग ओढवला त्याला कारण कोण ? सुलोचना कीं यशोवती कीं चित्रगुप्त ? या प्रश्नाचें उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील.

"आपल्या नवऱ्याचा अपमान कोणत्या स्त्रीला आवडेल ? त्यांत महावीरासारखा शूर पति असल्यावर सुलोचनेनें गप्प कां बसावें ? यशोवतीला तरी दोषी कसें ठरवितां येईल ? सुलोचना जें म्हणाली तें सर्व खरें समजून सर्व अपमान सहन करून तिनें स्वस्थ रहावें हें कसें शक्य होईल. तिचा व तिच्या नवऱ्याचा एवढा अपमान ? तिला फंसवून तिच्या नवऱ्यानें तिच्याशीं लग्न केलें, हें मानायला ती तयार नव्हती. म्हणून तिनें महावीराच्या विरुद्ध पतीजवळ तक्रार केली. आतां चित्रगुप्तानें खरें सांगून पत्नीचा व स्वतःचा अपमान सहन करून घ्यावा ह्याची अपेक्षा करणें देखील बरोबर होणार नाहीं. तेव्हां पत्नीच्या मनाचें समाधान करून देण्या-साठीं महावीराचा कांटा दूर करण्याव्यतिरिक्त त्याच्याजवळ दुसरा उपाय नव्हता. विश्वास-घात करून ज्यानें यशोवतीशीं लग्न केलें त्याच्याकडून विश्वासघाताशिवाय खरेंपणाची अपेक्षा ठेवणेंच चुकीचें ठरेल. माझ्या मतें खरी चूक महावीराचीच. आपलें गुपित त्यानें बायकोला कां सांगावें ? त्याला त्या चुकीचें फळ भोगावें लागलें."

अशा तऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

शिकलेली विद्या

त्या दिवशीं संजीवचा वाढदिवस होता. संजीव पहाटे उठून आंघोळ करून नवे कपडे घालून आजोबांची वाट पहात बसला होता. संजीव बरोबर उषा व दोघांच्या पाठोपाठ अशोक हजर झाले. पण सर्वांच्या आधीं "चांदोबा" आला होता. आजोबा आंघोळ करून येतांच चांदोबासाठीं मुलांची ओढाताण सुरू झालेली पाहून आजोबा म्हणाले—"मिळाला ना चांदोबा ! आतां माझी काय गरज तुम्हांला ? मी बाजारांत जाऊन येतों."

"तें नाहीं चालायचें, गोष्ट सांगून जा," मुलें म्हणालीं. स्वतः होऊन बोलाविलेल्या संकटाला तोंड द्यायला आजोबा तयार झाले.

आजोबा खुर्चीवर बसले व मुलें जमिनीवर घोळका करून बसलीं.

"आजोबा ! मला गोष्ट लिहायला शिकवा. मी चांदोबांत छापायला पाठविणार आहें !" संजीव म्हणाला.

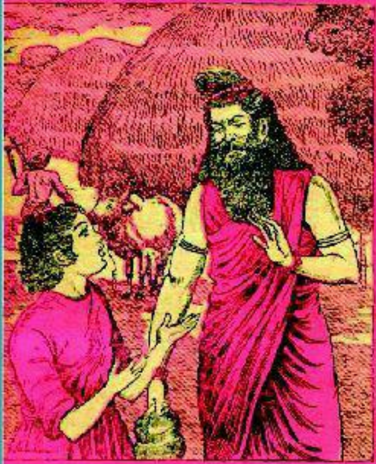
आजोबा स्मित करून म्हणाले—"वेड्या, गोष्टी शिकवून का येतात ? शिकलेली विद्या, आणि बांधून घेतलेली शिदोरी फार उपयोगी पडत नाहीं." असें म्हणत त्यांनीं तपकीर नाकांत कोंबली.

"अजून याला लिहितां वाचतां येत नाहीं आणि चांदोबाला गोष्टी पाठविणार म्हणतोय ? काय पण वेडपट आहे !" अशोक म्हणाला.

"आजोबा, शिदोरी म्हणजे हो काय ?" उषानें प्रश्न केला.

"प्रवासाला निघतांना झुणका भाकर वगैरे बांधून घेतात ना ? तीच शिदोरी !

Restore 127

पण दूरचा प्रवास करणाऱ्यांना ती किती दिवस पुरणार ?" आजोबा म्हणाले.

"गोष्ट ! गोष्ट ! आजोबा गोष्ट सांगा !" मुलें ओरडली. त्यांना वाटलें कीं आजोबा गप्पांत रंगवून गोष्ट सांगणार नाहींत.

"बरें बाबांनो ! ऐका गोष्ट !" आजोबा गोष्ट सांगूं लागले–

"एका गांवीं एक मुलगा रहात असे. त्याला वाटे, विद्या संपादन करावी, ज्ञान मिळवावें. संजीव कसा गोष्टी लिहायला शिकवा म्हणत होता ना अगदीं तशीच इच्छा त्याच्या मनांत उत्पन्न झाली.

सुदैवानें एक साधुबुवा त्या गांवीं आले. मुलगा त्यांना पाहून त्यांच्याजवळ जाऊन हात जोडून म्हणाला –" साधुबुवा ! मला विद्या संपादन करावयाची आहे. मला शिकवा."

तें ऐकून साधुबुवा स्मित करून म्हणाले– "खुळ्या ! शिकवलेली विद्या व बांधून घेतलेली शिदोरी कोठवर पुरणार ?"

मुलगा म्हणाला–"मी लहान आहें तशी माझी बुद्धि पण लहान आहे. आपण जें कांहीं म्हणालांत त्यांतलें मला कांहीं एक समजलें नाहीं."

"मी या पंचक्रोशींत दोन दिवस राहणार आहें. रहा माझ्याबरोबर. कांहीं सांगावयाचें झालें तर सांगेन व तुझ्या पदरीं जितकें पडेल तितकें घे !" साधुबुवा म्हणाले.

तो मुलगा साधुबुवांच्याबरोबर राहण्यास कबूल झाला. दोघे दिवसभर हिंडत. संध्याकाळ झाली कीं कोणाच्या तरी ओसरींत किंवा पडवींत पडून रहात.

दुसऱ्या दिवशीं रात्रीं ते ज्या घराच्या पडवींत झोंपले होते तें घर एका चोराचें होतें. रात्रीं चोर चोरी करण्यासाठीं निघाला तेव्हां त्याचा मुलगा त्याला म्हणाला–"बाबा ! मला देखील चौर्यविद्या शिकवतां का ?"

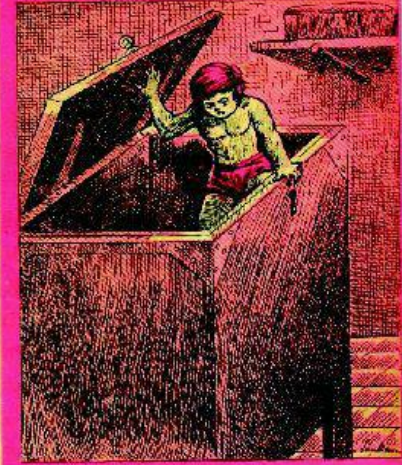
"बाळ शिकलेली विद्या आणि बांधून घेतलेली शिदोरी कोठवर उपयोगी पडणार ? स्वतःच्या बुद्धीचाच भरंवसा करावा लागतो. स्वतःच्या अनुभवानें विद्या येते व ज्ञान वाढतें." बाप म्हणाला.

"बरें तर बाबा ! मी स्वतःच्या अनुभवानें चोर होणार ! फक्त मला बरोबर घेऊन चला." चोराचा मुलगा म्हणाला. बापानें कबूल केलें. दोघे निघाले.

बाहेर पडवींत पडल्या पडल्या साधुबुवांचा तो शिष्य तें सर्व संभाषण ऐकत होता. तो साधूला म्हणाला–"साधुबुवा ! आपण म्हणालांत अगदीं तेंच हा चोर आपल्या मुलाला म्हणाला. पाहतों आतां हे दोघे काय करतात तें." असें सांगून तो त्या पिता-पुत्रांच्या पाठीमागून निघाला.

चोर आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन एका श्रीमंत गृहस्थाच्या घरीं गेला. त्यानें भिंतीला भोंक पाडलें व मुलाला म्हणाला–"जा आंत ! मधल्या खोलींत एक पेटी आहे. पेटींत दागिने आहेत. ही किल्ली घेऊन जा व पेटी उघडून तुला जमेल तितकें सोनें उचलून घेऊन ये."

बापानें दिलेली किल्ली घेऊन मुलगा घरांत गेला. एक मोठा पेटारा दिसला. तो

त्यानें उघडला. आंत शिरला आणि पेटारा बंद करून घेतला. पण झांकणाचा आवाज झाला. त्या आवाजानें घरांतल्या दोघां चौघांची झोंप मोडली. एक म्हणाला–"काय आहे बुवा !" तो पेटाऱ्यावर जाऊन झोंपला. म्हणाला–"उद्यां सकाळीं पाहून घेऊं. चोराचा पोर आंत अडकून राहिला. ही गोष्ट चोरानें ओळखली व तेथून पाय काढला. साधूच्या शिष्यानें तें पाहिलें. त्याला आश्चर्य वाटलें कीं स्वतःच्या मुलाला सोडून चोर कसा पळून गेला ! तो त्याच्या पाठोपाठ निघाला. चोर आपल्या घरीं परत आला व दार बंद करून

निश्चिंतपणें झोंपीं गेला. मुलाची सुटका कशी होणार याची त्याला थोडी देखील काळजी नव्हती.

तिकडे पेटींत अडकलेल्या मुलानें काय केलें माहीत आहे का? त्यानें बेफिकीर होऊन जितकें सोनें त्याला घेतां आलें, घेतलें. उंदीर कुरतडल्याचा आवाज होतो तसा आंतून आवाज केला. कुरतडण्याचा आवाज ऐकून पेटाऱ्यावर झोंपलेला माणूस 'उंदीर उंदीर' म्हणून ओरडत उठला व पेटारा उघडला. लगेच चोराचा मुलगा उडी मारून बाहेर आला. पेटाऱ्यावर झोंपलेल्या माणसाला एक ढुशी मारून बापानें भिंतीला जें भोंक पाडून ठेवलें होतें त्या भोंकांतून बाहेर आला आणि धूम पळाला.

घरांतले लोक व नोकरचाकर जागे झाले व 'चोर चोर' म्हणून ओरडत त्याच्या पाठोपाठ धांवले. पण त्यांना हुलकावणी देण्यासाठीं चोराच्या मुलानें काय केलें कळलें का? वाटेंत एक विहिर होती. त्या विहिरींत त्यानें एक मोठा दगड टाकला आणि झाडावर चढून गंमत पहात बसला.

तो आवाज ऐकून लोक विहिरीकडे धांवले. दिवे लावून त्यांनीं विहिरींत डोकावून पाहिलें. दोघे तिघे विहिरींत उडी मारून पहायला तयार झाले. पण चोर तेथें असेल तर ना त्यांना मिळेल. निराश होऊन सर्व आपापल्या घरीं निघून गेले.

त्यानंतर चोराचा पोर झाडावरून खालीं उतरला व आपल्या घरीं निघून गेला. त्यानें दारावर थाप दिल्याबरोबर त्याच्या बापानें दार उघडलें. त्यानें आपला पराक्रम खूप वर्णन करून बापाला सांगितला.

त्याचें तें वर्णन साधु व त्याचा शिष्य बाहेर पडवींत बसून ऐकत होते. "पाहिलेंस चौर्य विद्या देखील शिकून येत नाहीं, अनुभवानेंच ती संपादन करावी लागते. शिकलेली विद्या कुचकामाची असते."

आजोबांनीं येथवर गोष्ट सांगितली. मध्येंच संजीव म्हणाला—"तर मग मी देखील स्वतःच गोष्टी लिहून पाठवीत जाईन आजोबा! कोणी गोष्ट शिकवायची जरूर नाहीं मला."

तें ऐकून सर्व मुलें हंसली. संजूला राग आला.

आजोबा स्मित करून म्हणाले—"मला जगूची गोष्ट आठवते हें ऐकून!"

"जगू कोण आजोबा? सांगा त्याची गोष्ट!" मुलांनीं ओरडा केला.

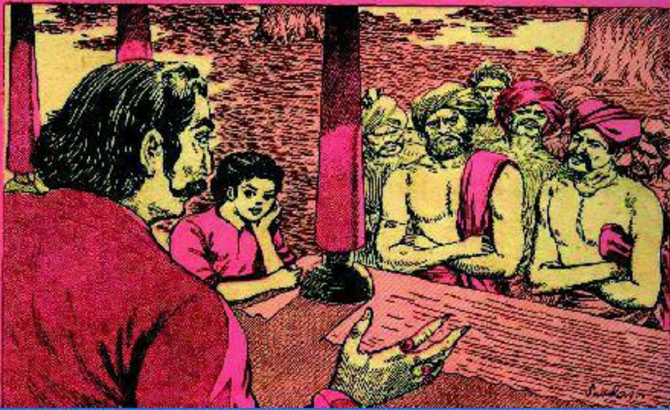
"सांगतों, सांगतों ! ओरडूं नका !" आजोबांनीं जगूची गोष्ट सुरू केली.

"जगूचा बाप लखुजी, गांवचा पाटील होता. त्या काळीं गांवांत पाटलाचा फार दरारा असे. तसा आज देखील कमी नाहीं. गांवांत कांहीं भांडणतंटा झाला कीं लोक पाटलांकडे मध्यस्थीसाठीं धांवत. कोणाला मदतीची गरज असली तरी लोक पाटलाकडे येत. पाटील आपल्या समजुतीनें सल्ला देई किंवा त्याला होईल तितकी मदत करून निरोप देई. गांवकऱ्यांचा पाटलांवर फार विश्वास होता."

गांवकरी लोक वडिलांना इतका मान देतात हें पाहून जगूला आश्चर्य वाटे. त्यानें वडिलांची बरोबरी करण्याचें ठरविलें. म्हणून तो जिथें वडील जात तिथें जात असे व वडील जें कांहीं बोलत तें लक्षपूर्वक ऐकत असे. ते जें कांहीं करीत तें तो लक्षपूर्वक पहात पण असे.

एकदां गांवांत एका घरीं जावया-सासऱ्यांचें कांहींतरी कारणावरून भांडण झालें. शिवीगाळीपर्यंत वेळ येऊन ठेपली.

ही गोष्ट पाटलांच्या कानावर येऊन पोंचली. पाटील भांडण मिटविण्यासाठीं निघाले. तेव्हां ते बरोबर आपल्या मुलाला

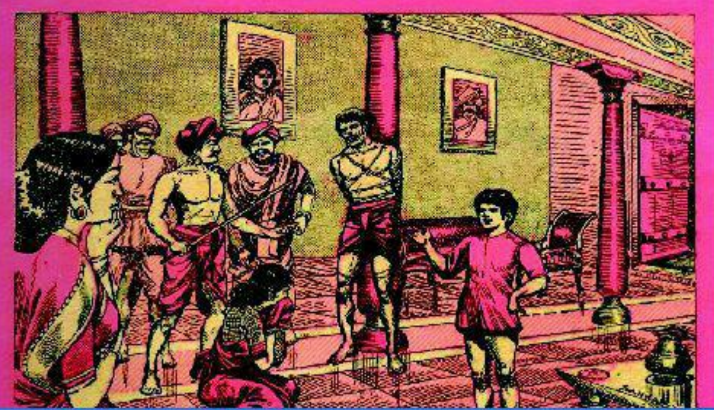

पण घेऊन गेले. त्यांनीं जांवयाची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला व म्हणाले—"तुझ्या सासऱ्याला मी गेलीं तीस चाळीस वर्षें चांगला ओळखतों. तो लाखांत एक माणूस आहे. त्याच्याशीं असें भांडण करून तूं आपली व आपल्या सर्व नातेवाईकांची अशी शोभा करून घेत आहेस. ह्यांत शहाणपण नाहीं."

वडीलधाऱ्या पाटलांनीं मध्यस्थी केल्या-मुळें भांडण मिटलें व जांवयानें सासऱ्याची माफी मागितली.

जगू वडिलांची बोलण्याची पद्धत अगदीं लक्षपूर्वक ऐकत बसला होता. तो त्यांची नक्कल करूं लागला. एकदां तो एका गल्लींतून जात असतां एका घरांत भांडणतंटा व मारहाण चालू होती. त्या घरांत चोरी झाली होती. घरच्या नोकरावर सर्वांचा संशय होता. नोकराला खांबाला बांधून घर मालक त्याला काठीनें झोडपीत होता. नोकराची बायको रडत होती व सांगत होती कीं त्यानें चोरी केली नाहीं.

जगू आंत गेला व सर्व ऐकून म्हणाला—"गेलीं तीस चाळीस वर्षें मी ह्याला ओळखतों. हा अट्टल चोर आहे. जवळ-पास त्याच्याबरोबरीचा चोर नाहीं, मला

Restore 127

माहीत आहे. मग ही मारहाण कशाला करतां ?"

जगूचें तें बोलणें ऐकून तो मूर्खासारखा बोलतो आहे असें कोणी म्हणाला नाहीं. सर्व हेच म्हणाले कीं पाहिलेंत लखुजी पाटलांचा मुलगाच आहे कीं नाहीं ? अगदीं बापाचे गुण मुलांत उतरले आहेत. नोकर अट्टल चोर आहे हें सांगितलें कीं नाहीं ह्यानें."

दुसऱ्या दिवशीं बाजारांत चौरस्त्यावर कोणीतरी एक पाडा विकत होता. सर्व त्या पाड्याची किंमत काय असूं शकेल या विषयीं बोलत होते. सर्व लोक शिंगा मोंवरी पाहून परीक्षा करीत होते.

जगूनें एकाला विचारलें—"काय भानगड आहे ? सर्व उभे कां ?"

त्याला उत्तर मिळालें—"हा पाडा विकायला उभा केला आहे येथें !"

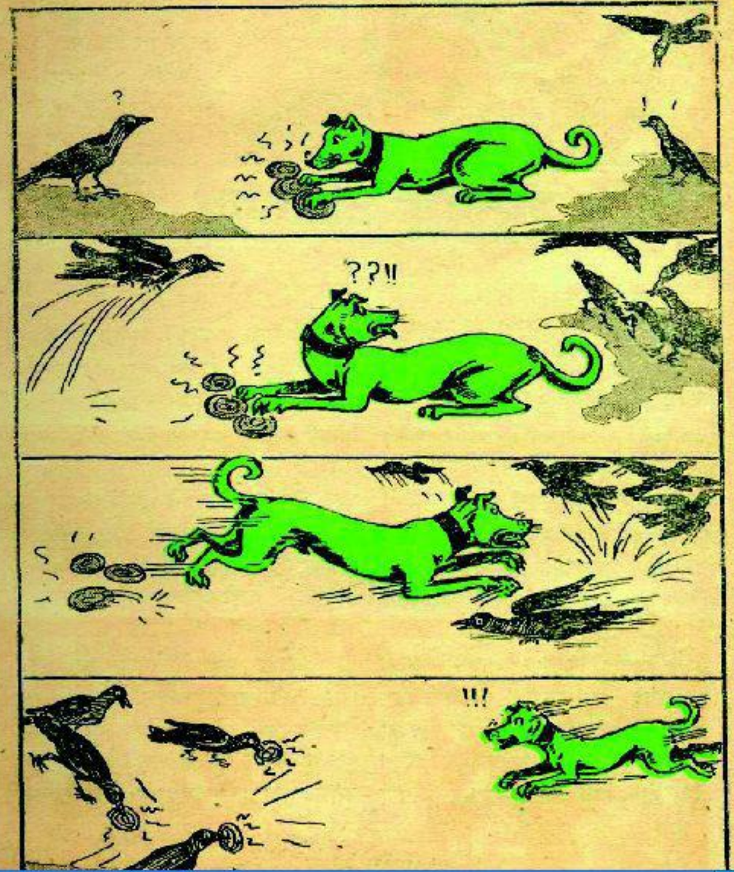
जगू गर्दीतून पुढें गेला. पाड्याकडे मोठ्या पारखी लोकांसारखें पाहिलें. एक मनुष्य पुढें येऊन म्हणाला—"चौधरी शंभर रुपयाला मागत आहेत. इतकी किंमत देणें बरोबर होईल का तुम्हीच सांगा."

जगूनें पाड्याच्या अंगावर हात फिरवीत म्हटलें—"उत्तम जातीची गाय आहे. जवळ पासचे लोक ह्याच गाईचे दूध पितात. मी पन्नास वर्षें झालीं ही गाय पहात आहें. शंभरच काय दोनशें सुद्धां द्यायला हरकत नाहीं. माझ्या मतें."

तेव्हां सर्वांना कळलें कीं जगू एक मूर्ख शिरोमणि आहे. त्या दिवसापासून जगूला मूर्ख शिरोमणि हें नांव पडलें.

आजोबांची गोष्ट पुरी झाली आणि तिकडून वर्दी आली की पानें मांडली आहेत, चला पानांवर ! मुलें उड्या मारीत पळून गेलीं.

Restore 127

गलाम हिरकणी

[२]

एकदां अलीशार, बायकोनें विणलेला गालिचा घेऊन बाजारांत विकायला निघाला. वाटेंत त्याला एक दलाल भेटला. दोघे एका दुकानासमोर गालिचाचा मोलभाव करीत उभे होते. तेव्हां तेथें एक ख्रिस्ती मनुष्य आला आणि म्हणाला कीं मी तो गालिचा साठ दीनार देऊन घ्यायला तयार आहें. पण अलीशार कबूल होईना. तेव्हां तो शंभर रुपये द्यायला कबूल झाला. पण अलीशारला ती किंमत पण कमी वाटली. दलाल त्याच्या कानांत हळूच म्हणाला—"चांगली किंमत आहे. देऊन टाक." पण खरी गोष्ट अशी होती कीं त्या ख्रिस्ती माणसानें त्या दलालाला दहा दीनार पहिल्यानेंच बक्षिस देऊन गालिचाची किंमत पटवून द्यायला सांगितलें होतें. जमरूदनें अलीशारला बजावून सांगितलें होतें कीं माल ओळखणाऱ्याच्या हातींच विकावा म्हणजे किंमत चांगली मिळते. पण दलालाच्या मिडेस्तव अलीशार शंभर दीनार घेऊन घरीं निघाला. त्यानें मागें वळून पाहिलें तेव्हां त्याला तो ख्रिस्ती माणूस पाठोपाठ येत असलेला दिसला. त्याला आश्चर्य वाटलें. त्यानें त्याला विचारलें—"तुम्ही कशाला येत आहां? काय काम आहे तुमचें?"

"मला या गल्लीच्या टोकाशीं थोडें काम आहें." तो ख्रिस्ती म्हणाला. पण अलीशार आपल्या घरीं पोंचला तेव्हां तो ख्रिस्ती पुढल्या गल्लींत जाऊन पुन्हां अलीशारच्या घरींच आला आणि म्हणाला—"माझा गळा कोरडा पडला आहे. तहान भागवण्यासाठीं आलों आहें तुझ्याकडे."

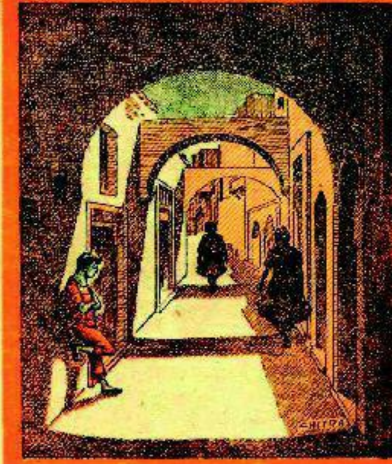
तो किती नीच किंवा दुष्ट असला तरी प्यायला पाणी मागतो आहे तर त्याला नाहीं कसें म्हणतां येईल असा विचार करून अलीशार घरांत गेला आणि झारी घेऊन बाहेर आला. दार वाजल्याचा आवाज ऐकून जमरूद पण बाहेर आली. तिनें विचारलें—"आज इतका उशीर कां झाला परत यायला? गालिचा विकला गेला का? विकत घेणारा कोणी व्यापारी होता कीं ओळखीचा माणूस?"

"आज बाजारांत गर्दी होती म्हणून उशीर झाला. गालिचा मी एका अनोळखी माणसालाच विकला." अलीशार म्हणाला.

"हें पाणी कोणासाठीं घेऊन चालला आहेस?" तिनें विचारलें.

"त्याच माणसासाठीं. तो आला आहे माझ्या बरोबर!" असें सांगून अलीशार झारी घेऊन बाहेर गेला.

पण जमरूदला थोडी शंका आली. आपल्यावर कांहींतरी नवीन संकट येणार आहे.

तो ख्रिस्ती बाहेर गल्लींत उभा राहिला नाहीं. तो घरांत शिरला. "चोर कुठला. काय रे, कोण तूं माझ्या घरांत शिरायला? हो बाहेर" अलीशार दरडावून म्हणाला.

"बाहेर उभें राहणें अशक्य झालें म्हणून घरांत आलों. हें कांहीं घर नाहीं ओसरीच तर आहे. क्षण भर आराम करून मी आपल्या वाटेनें निघून जाईन." तो ख्रिस्ती म्हणाला. त्यानें अलीशारच्या हातांतून झारी मागून घेतली व पाणी पिऊन झारी परत दिली. तो ख्रिस्ती निघून जाईल असें अलीशारला वाटलें होतें. पण त्याचा तो अंदाज चुकला.

Restore 127

तो ख्रिस्ती अगदीं विनम्रपणें म्हणाला—"मालक! थोडासा उपकार जरी कोणी कोणावर केला तरी त्याचा परिणाम मनावर कित्येक वर्षें राहातो. परोपकार करण्याची सद्बुद्धि अल्लानें आपल्याला दिली नसेल असें नाहीं वाटत मला. माझी तहान भागली. पण भूक नाहीं भागली. मीठ भाकर देखील पुरेल मला." ख्रिस्ती निस्संकोचपणें म्हणाला.

"आमच्या घरीं इतकें सगळें कोठून येणार? ऊठ; नीघ येथून बाहेर!" अलीशारला जास्त राग आला होता, त्याचा लोचटपणा पाहून.

तरी तो हलायचें नांव काढीना. "घरांत नसेल तर बाजारांत तर असेल! अल्लाची कसम, मी गालिचासाठीं तुम्हांला शंभर दीनार दिले आहेत ते तुमच्या कडेच आहेत. उपाशी पाहुण्याला परत पाठविल्याचें पाप लागेल." तो धीट ख्रिस्ती म्हणाला.

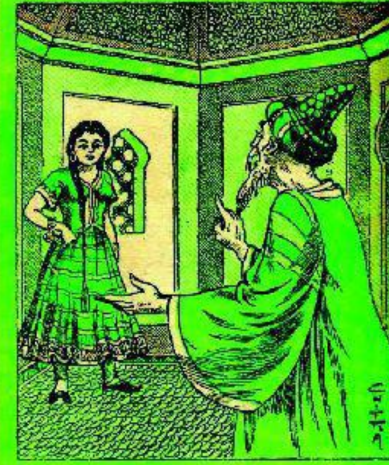
आतां मात्र अलीशारला फारच राग आला. पण त्याला त्याची इच्छा पुरी करावी लागली. त्यानें त्या ख्रिस्त्याला खोलींत बंद करून बाहेरून कुलूप लावून घेतलें व म्हणाला—"मी तुला जें पाहिजे तें घेऊन येतों. पण येथून हललास तर पहा!" असें बजावून सांगून तो बाजारांत गेला आणि बाजारांतून फळफळावळ व इतर खाण्याचे पदार्थ घेऊन आला.

तें सर्व पाहून तो ख्रिस्ती म्हणाला—"केवढा अतिथि-सत्कार तुमचा? ह्या सर्वांची गरज काय होती. दहा जणांना पुरेल एवढे हे पदार्थ आहेत. तुम्ही देखील माझ्याबरोबर खायला बसा."

दोघे खायला बसले असतां त्या ख्रिस्त्यानें एका केळ्याची साल काढून केळ्याच्या गराला बेशुद्ध करण्याचें कांहीं तरी औषध लावलें व म्हणाला—"मी सोलून दिलेलें केळें आपण व आपण सोलून दिलेलें मी खावें अशी रीत आहे." अलीशार केळें खाल्ल्याबरोबर बेशुद्ध होऊन पडला.

लगेच तो ख्रिस्ती उठला व बाहेर गल्लींत गेला. तों पर्यंत त्याचे नोकर, एक खेचर बरोबर घेऊन आले होते. त्याच्याबरोबर म्हातारा रशीद अल्दीन देखील होता. त्याच म्हाताऱ्यानें लिलावांत जमरूदला विकत घेण्यासाठीं प्रयत्न केला होता. तो सुद्धां एक ख्रिस्तीच होता. पण तो मुसलमान व्यापाऱ्याचें सोंग करून आला होता. अलीशारचा पाहुणा म्हाताऱ्याचा भाऊ होता. त्याचें नांव बर्सूम असें होतें.

सर्व अलीशारच्या घरांत शिरले. त्यांनीं जमरूदच्या तोंडांत बोळे कोंबले व तिला गाढवावर बसवून रशीदच्या घरीं घेऊन गेले. आपल्या घरांतल्या एका खोलींत तिला नेऊन व तिच्या तोंडांतले बोळे काढून म्हातारा तिला म्हणाला—"जमरूद! आतां येथून तुझी सुटका होणें शक्य नाहीं. तूं आपला धर्म सोड व ख्रिस्ती होऊन माझ्याबरोबर रहा! तूं हें कबूल केलेंस तर तूं मागशील तें मी देईन. तूं सांगशील तें मी करीन. पण जर का तूं माझें ऐकलें नाहींस तर तुला कुत्र्यासारखें सर्व आयुष्य कंठावें लागेल. लक्षांत ठेव!"

जमरूद रडत व म्हाताऱ्याला शिव्या देत म्हणाली—"एवढा थेरडा झालास आणि तुला हें शोभतें? तूं काय वाटेल तें केलेंस तरी चालेल पण मी आपला धर्म सोडणार नाहीं."

तिचें तें उत्तर ऐकून म्हाताऱ्यानें तिला खूब बडवलें. त्याचा हात दुखूं लागला तेव्हां तो थांबला. "हिला सैंपाकी गुलामांत ठेवून उपाशी ठेवा. खायला प्यायला मिळालें

Restore 127

नाहीं म्हणजे डोकें येईल ताळ्यावर." त्यानें नोकरांना हुकूम केला.

*   *   *

कांहीं वेळानें अलीशार शुद्धीवर आला. त्यानें ओरडून हाक मारली—"जमरूद !" पण उत्तर आलें नाहीं. म्हणून तो जमरूदच्या खोलींत गेला. तेव्हां त्याला तेथें विणकामाचें सामान अस्ताव्यस्त स्थितींत पडलेलें दिसलें. त्याच्या पोटांत धस्स झालें. तो ख्रिस्तीच जमरूदला घेऊन गेला असणार. तो वेड्या-सारखा—"जमरूद ! जमरूद !" असा ओरडत धांवूं लागला. रस्त्यावरचीं मुलें 'तो पहा वेडा' म्हणून म्हणत त्याच्या पाठीस लागली.

त्याच स्थितींत गल्लोगल्ली फिरत असतां त्याला एक म्हातारी भेटली. तिनें त्याला विचारलें—"बाळ ! कोण रे तूं ? आणि काय तुझी ही दशा ?"

अलीशारनें सर्व वृत्तांत तिला सांगितला. म्हातारी थोडा वेळ विचार करून म्हणाली—"बाजारांत जाऊन बायकांना लागणाऱ्या वस्तु—बांगड्या, पोत, आंकडे, सुया, दोरा वगैरे एका मोठ्या ताटांत भरून घेऊन येतोस का ? मी तें ताट डोक्यावर घेऊन गल्लोगल्ली

फिरतें आणि तुझी जमरूद कोठें आहे याचा शोध काढतें."

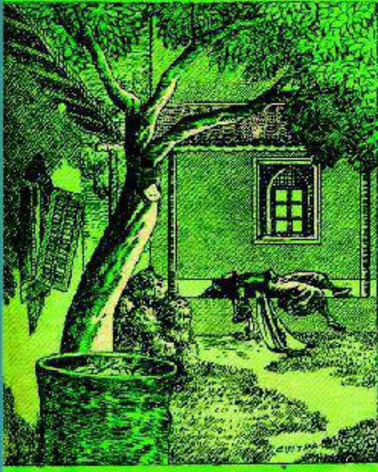
तें ऐकून अलीशारला धीर आला. त्याच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू आले. सहानुभूति दाखवणारी निदान ही म्हातारी तरी मिळाली. तो बाजारांत गेला व म्हातारीनें सांगितल्या-प्रमाणें सर्व सामान विकत घेऊन एका ताटांत घेऊन आला. म्हातारी घरीं गेली. वेष पालटला आणि ताटावर एक स्वच्छ फडकें टाकून तें डोक्यावर घेऊन निघाली. गांवांतल्या सर्व लहान थोर व्यापाऱ्यांच्या व श्रीमंतांच्या घरीं फिरत ती रशीदच्या घरीं गेली.

व्यापाऱ्यांच्या व श्रीमंतांच्या घरच्या दासींनाच त्या वस्तूंची जास्त गरज असे. म्हणून त्या पुढें येऊन त्या विकत घेऊं लागल्या. तिच्याकडे सर्व वस्तु कमी किमतीला मिळत आहेत हें पाहून सर्व दासी तिचा आवाज ऐकल्याबरोबर तिला बोलावून घेऊन जाऊं लागल्या.

एक दोन दिवसांत म्हातारीची ओळख गांवभरच्या दासींशीं झाली. त्यांच्यापैकीं कांहींच्या तोंडी तिला एका दासीला तिच्या मालकानें कसें वागवलें, कशी मारहाण केली वगैरे गोष्टी कळल्या. तिसऱ्या दिवशीं

Restore 127

म्हातारी नित्याप्रमाणें निघाली. तिला एका जागीं कोणीतरी कण्हत असल्याचा भास झाला. जवळ जाऊन पाहिलें तर एक दासी. तिनें अलीशारच्या तोंडी तिचें वर्णन ऐकलेंच होतें. कित्येक दासींकडून एका दासीवर झालेली मारहाण तिनें ऐकली होती. त्या बेशुद्ध पडलेल्या दासीला पाहतांच तिला त्या सर्वांची आठवण झाली व ती जमरूदच असणार याची तिला खात्री पटली. तिनें जवळ जाऊन तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडलें. त्या दासीनें डोळे उघडून पाहिलें. तेव्हां म्हातारीनें तिला हळूच विचारलें—"तूं अलीशारची दासी ना? त्यानेंच मला तुझ्याकडे पाठविलें आहे! उद्यां संध्याकाळीं काळोख पडल्यावर सैंपाक घराच्या खिडकीजवळ येऊन उभी रहा. बाहेर शीळ ऐकूं येतांच तूं बाहेर ये. तो तुझी वाट पहात बाहेर उभा राहील."

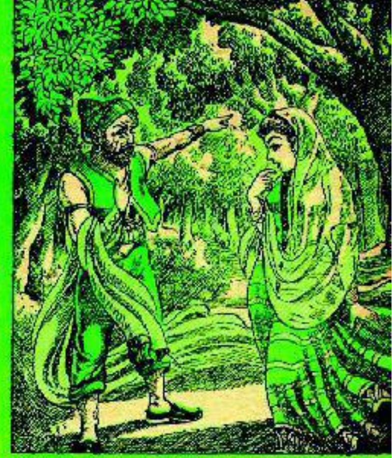
म्हातारीनें घरीं जाऊन अलीशारला दुसऱ्या दिवशीं संध्याकाळीं त्या जागीं जाऊन शीळ वाजवायला सांगितलें. अलीशारनें तिला इनाम देण्यासाठीं खिशांत हात घातला. पण म्हातारीनें त्याचा हात धरला व म्हणाली—"तुला तुझ्या प्रयत्नांत यश मिळालें तर तेंच माझें इनाम."

दुसऱ्या दिवशीं काळोख पडल्यावर म्हातारीनें सांगितल्याप्रमाणें अलीशार रशीदच्या घराच्या सैंपाक घराबाहेर खिडकीखालीं जमरूद कोठें दिसते का पहात बराच वेळ उभा राहाला. तो दमून गेला असल्याकारणानें वाट पहात बसून राहाला. जरा आडवा झाल्याबरोबर त्याचा डोळा लागला आणि थोड्या वेळानें तो घोरूं लागला.

त्याच वेळीं तेथें रशीदच्या घरीं चोरी करण्याच्या हेतूनें एक चोर आला. तो एका सोनेरी टोळीचा पुढारी होता. तो घरांत कोठून शिरणें सोपें जाईल हळूहळू पहात, जणुं कांहीं सहज आपण त्या बाजूला आलों आहों हें दाखविण्यासाठीं शीळ घालीत सैंपाकघराच्या खालच्या बाजूनें चालूं लागला. तितक्यांत खिडकी उघडली व खिडकींत त्याला एक दासी उभी दिसली. चोर खिडकीच्या खालीं वांकून लपून बसला. पण खिडकींतून एक दोरी खालीं आलेली पाहून व ती धरून कोणी स्त्री उतरत आहे हें पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें.

जमरूदला वाटलें कीं अलीशारच वेष पालटून आला असावा. ती हळूच त्याच्या खांद्यावर उतरली. चोर तिला घेऊन जोरानें पळाला. तिला वाटलें कीं अलीशारच तिला घेऊन पळत असावा. हळूच ती म्हणाली—"किती दूर पळशील? तूं दमून गेला आहेस, फार थाळला आहेस असें म्हातारी सांगत होती.

पण चोर कांहींच बोलला नाहीं. तो जास्तच जोरानें धावूं लागला. जमरूदला तेव्हां थोडा संशय आला. तिनें त्याला हलवून विचारलें—"बोलत कां नाहींस? कोण तूं? तूं मला सोडलें नाहींस तर मी ओरडेन."

तेव्हां चोरानें तिला खालीं उतरलें. तोंपर्यंत दोघे एका निर्जन दाट झाडींत येऊन पोंचले होते. चोर म्हणाला—"तूं ओरडलीस तर तुझा गळा दाबून जागच्या जागीं ठार करीन. मी एका टोळीचा नायक आहें. आमच्या टोळींत वीस चोर आहेत. पण कोणी स्त्री नाहीं. तुला मी आपली राणी करीन व तूं मागशील तें तुला देईन. माझे वीस अनुयायी तुझ्या हुकमावर आपल्या प्राणाची आहुती द्यायला तयार राहतील. अशी वेड्यासारखी वागूं नकोस. त्या श्रीमंताच्या घरची दासी म्हणून जिवंत राहण्यापेक्षां

आम्हां चोरांच्या टोळीची राणी म्हणून कां नाहीं रहात ?"

जमरूदनें प्रसंग ओळखून वागण्याचें ठरविलें. तिनें त्याच्याबरोबर जायला कबुली दिली व त्याच्याबरोबर चालूं लागली. चोर तिला घेऊन चोरांच्या राहण्याची जी गुप्त जागा होती तेथें गेला. तेथें त्यानें आपल्या अनुयायांना सांगितलें कीं ही आपली सर्वांची राणी आहे. सर्वांनीं लवून तिला मुजरा केला. जातांना चोरांचा नायक आपल्या म्हाताऱ्या मोलकरणीला एका बाजूला बोलावून म्हणाला— "हें पहा आजी! आम्ही आतां उद्यां रात्रीं किंवा परवां पहाटे परत येऊं. तुम्ही या राणीवर कडक नजर ठेवा. निसटून जाईल कोठें."

त्या दिवशीं रात्रीं जमरूदला झोंप लागली नाहीं. पण तिनें मनांतल्या मनांत एक बेत योजला आणि सकाळीं उजाडल्या-वर आनंदानें म्हातारीबरोबर गप्पा मारूं लागली. सकाळीं खाऊन पिऊन दोघी उन्हांत बसल्या. तेव्हां जमरूद म्हातारीला म्हणाली— आजी! या मी तुमच्या उवा काढतें." म्हातारीला फार आनंद झाला. जमरूद गाणें म्हणत होती व उवा काढून मारीत जात होती. सुमारें अर्धा तास बसल्यावर म्हातारी म्हणाली—"छान ऊन पडलें आहे. मी जरा आडवी होते. तूं उवा काढीत रहा." पण म्हातारीला एक दोन मिनिटांत झोंप लागली.

जमरूद त्याचीच वाट पहात होती. ती चोरांच्या गुहेंत गेली. एक पुरुषी पोशाख स्वतःच्या बेताचा निवडून घेऊन जमरूदनें तो अंगांत घातला व डोक्याला एक पगडी बांधून घेतली. बाहेर येऊन पाहिलें तर एक खेचर उभें होतें. त्यावर बसून निघून गेली.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

भीमूचें पराक्रम

भीमूचें लग्न जमीनदाराच्या मुलीशीं झालें आणि त्याची गणना मोठ्या लोकांत होऊं लागली. जमीनदारानें विचार केला कीं जांवईबापूंच्या सेवेसाठीं चांगलासा नोकर ठेवून दिला म्हणजे कसली काळजी नाहीं. त्यानें मुनिमाला एक पोऱ्या घेऊन यायला सांगितलें. तो एका मुलाला बोलवून घेऊन आला. एक धोतरजोडी, दोन सदरे व वर्षाच्या अखेरीला थोडा पगार ठरला.

एकदां संध्याकाळीं भीमू बागेंत फिरत असतां त्या मुलाचा बाप नमस्कार करून म्हणाला—"धनी, माझा पोरगाच आपल्या चाकरीला ठेवला आहे. त्याला खायला प्यायला कांहीं कमी पडणार नाहीं मला माहीत आहे. पगार पण मिळेल. पण दोन गोष्टी धन्याजवळ सांगाव्या म्हणतों."

"बोल, खुशाल बोल!" भीमू म्हणाला.

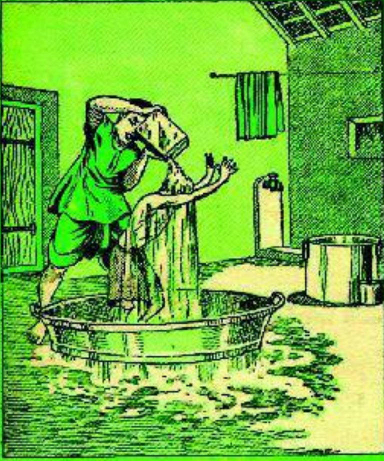
"दर शनिवारीं तैल स्नान करायची संवय आहे त्याला." नोकराचा बाप म्हणाला.

"म्हणजे रे काय? तो तेलानें नाहणार म्हणतोस?" भीमूनें विचारलें.

"बायकांसारखें नाहणें मी नाहीं म्हणत! साधें तैलस्नान म्हणतों. आठवड्यांतून एक-दांच शनिवारीं! सांगण्याचें कारण असें कीं तैलस्नानाचें नांव ऐकलें कीं पळून जातो हा. म्हणून मारून मुटकून घालावें लागतें." बाप म्हणाला.

"असें होय! बरें तर! मी त्याची व्यवस्था करतों." भीमू म्हणाला.

"अन् धनी! महिन्यांतून एकदां त्याचे केस कापायला हवेत! नाहीं तर बोकडा-सारखे वाढतात बघा!" बाप म्हणाला.

भीमूनें त्याला अगदीं बेफिकीर रहायला सांगितलें. म्हणाला—"दर शनिवारीं त्याला तेलानें न्हाऊं घालण्याची जबाबदारी मी स्वत: वर घेतों." त्या दिवसापासून भीमू शनिवार केव्हां येतो याची वाट पहात बसला. घेतलेली जबाबदारी पार पाडायची एवढेंच त्याला माहीत होतें.

शनिवार उजाडला. भीमूनें नोकराला बोलावून सांगितलें कीं जा रे तेल्याकडे, आणि घाणीचें डबाभर ताजें तेल घेऊन ये.

"नोकर डबा घेऊन तेल्याकडे गेला व त्याला म्हणाला—"जांवई बापूंनी एक डबाभर ताजें तेल आणायला धाडलें आहे मला."

भीमूनें आपल्या नोकराला तेलाचा डबा नहाणीघरांत ठेवायला सांगितला आणि स्वत: बरोबर जाऊन नहाणी घराला आंतून कडी लावून घेतली. नोकराला एका टबांत उभें केलें आणि डोक्यावर डब्यांतलें तेल ओतलें. तो मुलगा जोर जोरानें ओरडूं लागला. कारण त्याच्या डोळ्यांत तेल गेलें होतें.

"तोंड बंद कर नाहीं तर गळा दाबून येथें आडवा करीन पहा तुला. तुझ्या खोड्या मला सर्व माहीत आहेत. तुझाच बाप सांगून गेला आहे मला. तूं रडशील ओरडशील हें सर्व त्यानें मला सांगितलें आहें पण या भीमरावांजवळ नाहीं चाला-यच्या तुमच्या गमजा, बच्चमजी!"

नंतर त्या पोराला नहाणीघरांतच कोंडून ठेवून तेलानें नीट चांगली आंघोळ करून घे असें सांगून भीमूनें बाहेरून कडी लावून घेतली. बिचारा नोकर आंत मोठ मोठ्यानें रडूं लागला. भीमू बाहेरून ओरडत होता—"ओरडलास तरी कडी काढणार नाहीं."

ओरडाओरडा ऐकून भीमूची बायको धांवत आली. "तुमचा नोकर कां असा ओरडतो आहे? त्याला नहाणी घरांत बंद कां केलात?" तिनें विचारलें.

"तुला काय करायच्या या भानगडी? तूं आपलें काम पहा जाऊन. त्याचा बाप स्वत: सांगून गेला आहे मला सर्व कांहीं. दर शनिवारीं त्याला तैल स्नान घातलें पाहिजे. तो रडतो ओरडतो म्हणून देखील त्याच्या बापानें सांगितलें आहे मला. मी त्याच्या डोक्यावर तेलाचा डबाच रिकामा केला. आतां कितो ओरडत बसला म्हणून हरकत नाहीं!"

"बाइ-बाइ-बाइ-बाई!" कपाळावर हात मारून लक्ष्मी घरांत गेली व आईला जाऊन सर्व सांगितलें. आई हंसली आणि म्हणाली—"काय बाई तरी! डबाभर तेल डोक्यावर ओतलें!"

पण नवऱ्याची लाज राखली पाहिजे म्हणून लक्ष्मी स्वत:ला सावरून म्हणाली—"त्यांच्या गांवाला म्हणे दर शनिवारी तेलाची आंघोळ करण्याची रीत आहे. मी देखील तशी आंघोळ केली नाहीं तर राग येईल त्यांना. भीमूच्या नोकराबरोबर घरच्या इतर नोकरांना पण दर शनिवारीं डबाभर तेल मिळूं लागलें.

आतां दुसरी अट उरली होती. महिना झाला. त्यानें नोकराला बोलावून विचारून

Restore 127

यायला सांगितलें, आणखी कोणा कोणाची हजामत करून घावयाची आहे?

नोकर सर्व नोकरांना विचारून आला. प्रत्येक जण म्हणाला कीं प्रत्येकानें केव्हांच न्हाव्याकडून हजामत करून घेतली आहे.

"काय रे! मग तूं कां नाहीं करून घेतलीस? भीमूनें रागानें विचारलें."

"माझ्याकडे वस्तरा कोठें आहे मालक?" नोकरानें विचारलें.

"असें होय! माझ्याजवळ तुझ्या गमजा नाहीं चालायच्या, बच्चजी! समजलास काय! पहा बोकडासारखे केस वाढले आहेत. तुझ्या बापानें महिना अखेर केस कापायला सांगितलें आहे. त्यानें कातरी वस्तरा कांहीं दिलें नाहीं तुला? जा घरीं आणि बापाकडून कातरी वस्तरा सर्व घेऊन ये! माझे केस काप व नंतर आपले!" भीमू म्हणाला.

"मला हजामत करतां येत नाहीं!" मुलगा म्हणाला.

"येत नाहीं? तर मग तुला शिकलें पाहिजे! जा, कातरी किंवा वस्तरा घेऊन नाहीं आलास तर माझ्याकडे काम नाहीं. चल नीघ!" भीमू म्हणाला.

तो आरडाओरडा ऐकून लक्ष्मी धांवत आली व मांडणाचें मूळ कारण विचारून घेऊन भीमूला म्हणाली–"दोन आणे द्या त्याला. तो येईल केस कापून कोठून तरी!"

"केस कापायचे म्हणजे दोन आणे देऊन कापून घ्यायचे, हें नव्हतें त्यानें सांगितलें. काय पण डोकीं या लोकांची? जें हवें तें नीट सांगतां देखील येत नाहीं यांना." भीमू म्हणाला.

[आणखी एक पराक्रम पुढील अंकीं]

लाटांचा हिशेबनीस

तुम्हांला खरें वाटो कीं न वाटो, पण घडलेली गोष्ट आहे. त्या काळीं इंग्रजांचें राज्य हिंदुस्तानच्या पूर्वेकडील समुद्र किनाऱ्यावर नुकतेंच सुरू झालें होतें. केरटा नांवाच्या गांवीं कामाशास्त्री नांवाचा एक कारकून कर वसूलीच्या कामावर नेमला गेला. कामाशास्त्री बस्ताद लांचखाऊ कारकून होता.

एकदां एका इंग्रज अधिकाऱ्यानें जमिनीचा महसूल जमा करायला नोकराला पाठविलें. कामाशास्त्रीनें शिरस्त्याप्रमाणें त्याला मिळणारी रकमबरोबर पाठविली नाहीं म्हणून महसूलाची रकम परत केली.

अधिकाऱ्यानें वरिष्ठ अधिकाऱ्याकडे फिर्याद केली. गांवकऱ्यांकडून फिर्यादी अर्ज लिहून घेऊन तें पण पाठविले. रेव्हिन्यू बोर्डापर्यंत व शेवटी प्री. व्ही कौंसिलपर्यंत फिर्यादी गेल्या. तेव्हां चवकशीसाठीं एक कमेटी नेमण्यांत आली. कमेटीनें चवकशी करून कामाशास्त्रीला एका बेटावर एक वर्षभर नेऊन सोडण्याची शिक्षा दिली. कपडेलत्ते, खाण्या-पिण्याचे पदार्थ व इतर जरूरी सामान सरकारी खर्चानें देण्यांत यावें असा शेरा पण देण्यांत आला होता.

रिपोर्टाची एक प्रत कामशास्त्रींकडे सूचने-साठीं आली व त्याबरोबर एक पत्र होतें कीं सामानाची यादी पाठवावी. कामाशास्त्रीनें इतर पदार्थांबरोबर दहा रीम कागद, दउती, टांक, वगैरे पण पाठवून देण्यास लिहिलें.

कामाशास्त्री तें सर्व सामान घेऊन बेटावर पोंचला. त्यानें हिशेबाच्या मोठमोठ्या वह्या शिवून घेतल्या एक वही घेऊन तो तीन प्रत्येक पांच मिनिटांत किती लाटा आल्या

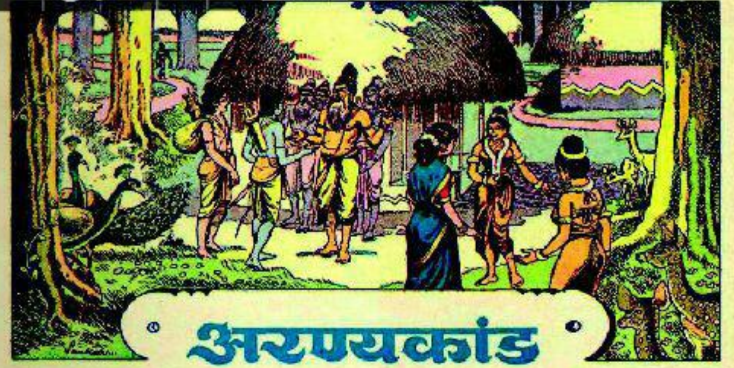
व किती लाटा गेल्या याचा हिशेब लिहूं लागला. पंधरावीस दिवसांत वही भरून गेली. ती ठेवून देऊन एक कोरी वही घेऊन पुन्हां लिहीत बसला.

विसाव्या दिवशीं ईस्ट इंडिया कंपनीचें एक जहाज त्या बेटाला येऊन लागलें. जहाजाच्या कप्तानाला बोलावून कामाशास्त्रीनें एक पांच रुपयाची पावती त्याच्या हातांत लिहून दिली व म्हणाला—"पांच रुपये या बेटावर कर द्यायला लागतो. तो दिलात तरच नांगर उचलायला परवानगी देईन."

इंग्रज कप्तानाला तें कांहीं कळलें नाहीं. त्यानें पांच रुपये दिले व पावती घेऊन निघून गेला. अशा तऱ्हेनें कित्येक जहाजें आलीं व कामाशास्त्रीनें प्रत्येक कप्तानाकडून पांच पांच रुपये वसूल केले. एका कप्तानानें नकार दिला तेव्हां कामाशास्त्रीनें कपाटांतल्या वह्या दाखवून विचारलें—"तर मग सरकारनें मला फुकट पगार देऊन येथें नेमलें आहे वाटतें?" त्या कप्तानानें रुपये देऊन पावती घेतली व निघून गेला.

त्या कप्तानानें ती पावती वरिष्ठ अधिकाऱ्यांकडे पाठविली. चवकशी करतां कळलें कीं अशा पावत्या दीड एकशें तरी कचेरींत जमा झाल्या आहेत. त्या पावत्या विलायतेंत कंपनीच्या मुख्य कचेरींत पाठवण्यांत आल्या. कंपनीच्या वरिष्ठ अधिकाऱ्यांनीं या छापी पावत्या नाहींत तेव्हां यांची रकम त्या कप्तानाकडून वसूल करून घ्यावी असा शेरा दिला. चवकशी चालू होती. शेवटीं कामाशास्त्रीनें हा कर वसूल केला असल्याचें कळलें. त्याची हुशारी पाहून सरकारानें त्याला माफी केली व त्याला पुन्हां त्याच्या कामावर नेमलें.

अरण्यकांड

पंचवटींत एका पर्णकुटींत राम, लक्ष्मण व सीता सुखपूर्वक राहूं लागलीं. शरद ऋतु जाऊन हेमंत ऋतु आला.

एकदां तिघें स्नानासाठीं गोदावरीवर निघालीं. त्यांना शरयू नदीची आठवण झाली व त्या बरोबर अयोध्येची पण. लक्ष्मणानें भरताच्या उदार स्वभावाची व त्यागाची स्तुति करून त्याच्या आईची निंदा केली.

पण रामानें त्याला अडवून अशी निंदा-करणें तुला शोभत नाहीं, असें सांगितलें. भरताचें प्रेम आठवून रामाच्या डोळ्यांत आंसवें आलीं. भरत शत्रुघ्न व लक्ष्मण तिघे भाऊ किती प्रेमळ आहेत. यांच्या मदतीनें मी कधीं अयोध्येंत राज्य करूं शकलों तर! त्याच्या सहज मनांत आलें.

तिघं स्नान करून आपल्या आश्रमांत परत आलीं. संध्या, पूजा आदि आटोपून तिघं बाहेर पडवींत बोलत बसली असतां तेथें एक राक्षस स्त्री आली. ती रावणाची धाकटी बहीण शूर्पणखा होती. तिचें उग्ररूप पाहून व कर्कश आवाज ऐकून सीतेनें तोंडच फिरविलें.

रामाचें रूप पाहून ती मुग्ध झाली व डोळे वटारून आश्चर्यानें त्याच्याकडे पाहूं लागली. लक्ष्मण बाजूला जाऊन उभा राहिला. ती रामाला म्हणाली—"तूं कोणी

तरी मुनि दिसतोस पण तुझ्याजवळ धनुष्य-बाण कशाला आणि ही कोण, तुझी बायको कीं काय? तूं आमच्या राक्षसांच्या देशांत कशाला आलास!"

रामानें थोडक्यांत आपली ओळख सांगून विचारलें—"हे भद्रे! तूं कोण? कोणाची मुलगी?"

"माझें नांव शूर्पणखा आहे. मी एकटी या रानात फिरतें. तूं रावणाचें नांव ऐकलेंच असशील? त्याचा पराक्रम त्रिलोकांत प्रसिद्ध आहे. देवेंद्रदेखील त्याचें नांव ऐकून थरथर कांपतो. तो विश्रवसूचा मुलगा आणि राक्षसांचा राजा आहे. तो माझा मोठा भाऊ. माझा मधला भाऊ कुंभ-कर्ण. तो नेहमीं झोंपतो. बिभीषण सर्वांत धाकटा भाऊ. पण त्याच्यांत राक्षसोचित एकहि गुण नाहीं. महा पराक्रमी खर व दूषण हे देखील माझे भाऊच. मी तुझें रूप पाहिल्यापासून तुझ्याशीं राक्षसविवाह करण्याचें ठरविलें आहे तूं आपल्या बायकोला टाकून दे. माझ्यासमोर तिची काय बरोबरी?"

राम म्हणाला—"माझें लग्न झालेलें आहे व मी एक पत्नीव्रती आहें. तूं तिची सवत म्हणून राहणें तुला तरी आवडेल का! तो बघ माझा भाऊ आहे. मी काळा आहें, पण तो पहा कसा गोरा आहे. पराक्रमी आहे. त्याची बायको त्याच्या बरोबर आली नाहीं. तूं त्याच्याशीं लग्न केलेंस तर सवतीमत्सर होणार नाहीं विचार कर."

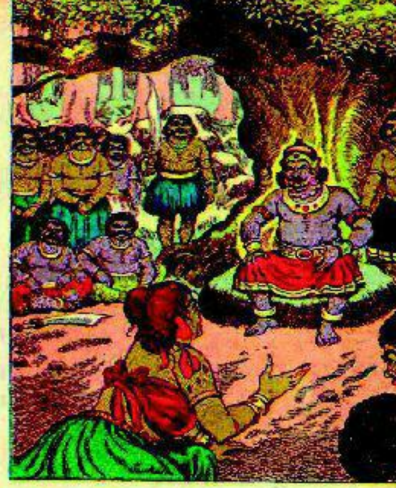
शूर्पणखा लगेच रामाला सोडून धांवत लक्ष्मणाकडे गेली व लग्न करून घ्यायला विनंति केली.

लक्ष्मणानें तिची थट्टा करीत म्हटलें—"तुझें हें नाजुक शरीर पाहून मला विचार करावा लागतो आहे. हें पहा, मी आहे आपल्या मोठ्या भावाचा सेवक व दास. तूं माझ्याशीं लग्न केलेंस तर तुला दासी व्हावें लागेल. माझे धनी रामचंद्र आहेत. त्यांची बायको झालीस तर मी तुझी सेवा करीन. तुझ्या सारख्या सुंदरीशीं लग्न केल्यावर आपल्या कुरूप व म्हाताऱ्या पत्नीला राम सोडून देईल."

राम व लक्ष्मण तिची थट्टा करीत आहेत हें शूर्पणखेला कळलें नाहीं. ती पुन्हां रामाकडे येऊन म्हणाली—"तूं या म्हाताऱ्या व कुरूप स्त्रीशीं लग्न झाल्यामुळें माझ्या सौंदर्याचा अपमान करीत आहेस. मी हिला एका क्षणांत गट्ट करून टाकतें बघ! मग सवती मत्सर करण्याचें कारणच उरणार नाहीं. असें सांगून ती सीतेला 'आ' पसरून खायला धांवली. सीता पळूं लागली तेव्हां शूर्पणखा तिला धरायला धांवली.

राम लक्ष्मणाला म्हणाला—"पाहिलेंस, हलक्या व दुष्ट लोकांशीं थट्टा केल्याचा हा परिणाम झाला. आतां थट्टा सोडून हिला विकलांग करून पाठवून दे."

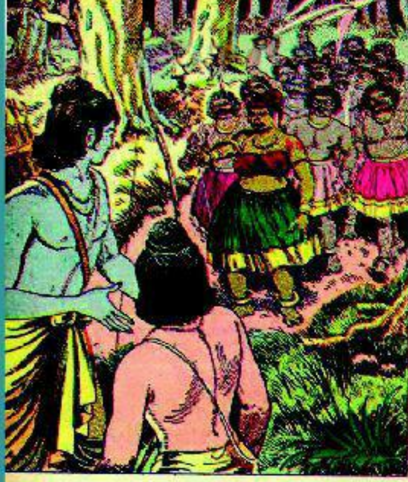
लक्ष्मणानें क्षणार्धांत तलवार उपसून शूर्पणखेचें नाक व कान कांपून टाकले. शूर्पणखा आक्रोश करीत रानांत निघून गेली.

जनस्थानांत तिचा भाऊ खर राज्य करीत असे. ती त्याच्या कडे रडत गेली. तिचें रक्तबंबाळ झालेलें नाक व कान पाहून भावानें तिची ती स्थिति कोणी केली म्हणून विचारलें. म्हणाला—"माझें नांव ऐकून त्रिलोक कांपतात आणि माझ्या बहिणीची ही दशा व्हावी! सांग, कोण आहे तो दुष्ट!"

शूर्पणखेनें राम लक्ष्मण व सीता तिघांच्या विषयीं सांगून त्यांनीं तिचा कसा अपमान केला हें तिखटमीठ लावून खूप वर्णन करून सांगितलें. नंतर ती म्हणाली—"तूं त्या तिघांना ठार करून त्यांचें

Restore 127

घेऊन ये. तें प्याल्यावर कदाचित माझ्या या अपमानाची भरपाई होईल."

खर राक्षस खरोखरीच भयंकर दुष्ट होता. त्याच्या अत्याचारामुळें जनस्थानांतील ऋषी व मुनींना फार त्रास होत असे. त्यानें आपल्या अनुयायांपैकीं निवडक चौदा राक्षसांना बरोबर देऊन शूर्पणखेला पाठविलें आणि म्हणाला—"तुम्ही जा आणि शूर्पणखा दाखवील त्या तिघांना ठार करून त्यांचें रक्त तिला प्यावला द्या !"

राक्षस शूर्पणखेबरोबर रामाच्या पर्णकुटी समोर येऊन उभे राहाले. शूर्पणखेनें तिघां-कडे बोट दाखविलें व म्हणाली—"हेच ते तिघे दुष्ट !"

शस्त्रास्त्रासहित राक्षसांना आलेले पाहून राम लक्ष्मणाला म्हणाला—"तूं सीतेला घेऊन कोठें तरी बाजूला जाऊन उभा राहा. मी या सर्वांचा समाचार घेतों."

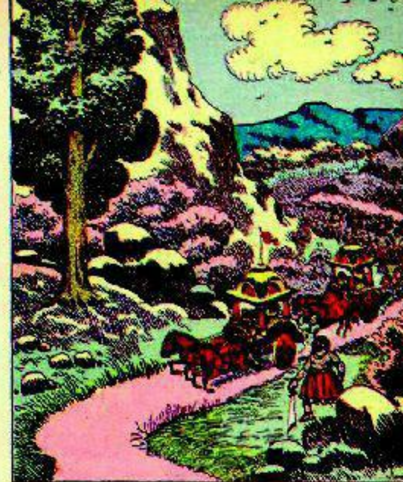
राम सीतेला लक्ष्मणाबरोबर पाठवून आला आणि राक्षसांना म्हणाला—"माझ्यावर तुमचा राग कां ? तुम्ही सर्व मला ठारकरण्या साठीं कां आला ? ऋषी व मुनींच्या रक्षणासाठीं मी शस्त्र धारण केलें आहे. हें धनुष्य व बाण पाहून घ्या. बऱ्या बोलानें तुम्ही ऐकलें नाहींत व परत गेला नाहींत तर तुम्हीं स्वतःचे प्राण मात्र व्यर्थ गमावून बसाल. तुम्हीं आलांत त्या वाटेनें ताबडतोब निघून जा."

राक्षस रामाजवळ जाब विचारायला व व त्याला शिक्षा द्यायला आले होते. रामाचें तें बोलणें ऐकून त्यांना राग आला. त्यांपैकीं एकजण म्हणाला—"पुरे झाली तुझी ही बडबड तूं आमच्या राजाच्या बहिणीचा अपमान केला आहेस. त्याच्या आज्ञेनें तुझा वध करण्यासाठीं आम्ही आलों आहों." असें सांगून त्यांनीं त्याच्यावर एकदम आपले भाले फेंकले."

रामानें आपल्या बाणांनीं ते भाले मध्येंच तोडून टाकले व बाण सोडून चौदा राक्षसांचा एका क्षणार्धांत वध केला.

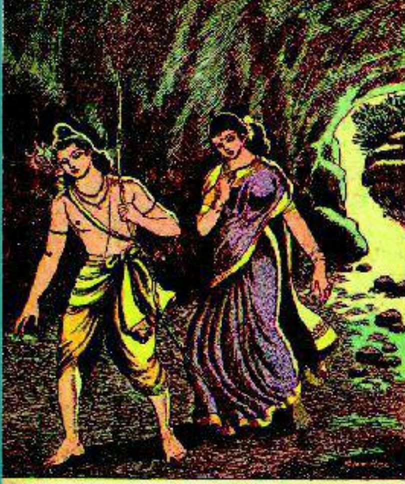
रामाचा तो पराक्रम पाहून शूर्पणखा भ्याली व पळून गेली. ती रडत आपल्या भावाकडे गेली. तिला रडत आलेली पाहून खर राक्षसाला आश्चर्य वाटलें. तो विचारूं लागला—"आतां कां रडते आहेस ? तुझ्या मनासारखें मी केलें. मी आपल्या उत्तम चवदा अनुयायांना तुझ्याबरोबर तिघांचा वध करण्यासाठीं पाठविलें होतें !"

ती म्हणाली—"होय, तूं पाठविले होतेस त्यांना, हे खरें आहे. पण त्या सर्वांना एकट्या रामानें ठार केलें. त्याचा तो पराक्रम पाहून मला भीति वाटली. तो कोणी सामान्य मनुष्य दिसत नाहीं. दोघे पराक्रमी भाऊ दिसत आहेत. तूं आपल्या अनुयायांच्या वधाचा सूड घेण्यासाठीं स्वतः जावें असें सांगण्यासाठीं मी आलें आहे. तूं त्या रामाला ठार करूं शकला नाहींस तर तुझ्या शौर्याच्या सर्व फुशारक्या फुकट आहेत. या जनस्थानाचा तूं राजा आहेस. तुझ्या राज्यांत शत्रु शिरला आहे. त्याचा वध केला नाहींस तर तो तुझा वध करून तुझें राज्य बळकावून घेतल्या

शिवाय राहणार नाहीं. हा माझा अपमान तर आहेच आहे, तुझा अपमान पण आहे. तूं त्याला तरी ठार कर नाहींतर त्याच्याशीं युद्ध करून वीरगति प्राप्त कर !"

शूर्पणखेनें इतर राक्षसांसमोर रामाच्या शौर्याचें वर्णन केलेलें ऐकून खर राक्षसाला भयंकर राग आला व म्हणाला—"मला रामाच्या पराक्रमाची परीक्षा घेऊन काय करायचें आहे ? तुझा अपमान झालेला मला नाहीं पाहवत. म्हणून मी त्या तिघांचा वध करून तुझ्या मनाचें समाधान करणार आहें."

खर राक्षसाकडे चवदा हजार राक्षसांचें सैन्य होतें. त्याचा धाकटा भाऊ दूषण त्या सैन्याचा सेनापति होता. खर रथांत बसून पुढें निघाला आणि त्याचें सैन्य त्याच्या मागून निघालें. त्याच्या सैन्यांत बारा मुख्य अधिकारी होते. दूषणपण एका रथांत बसून त्याच्याबरोबर निघला.

या खेपेस राक्षसांचें एक अफाट सैन्य येत आहे हें पाहून रामानें लक्ष्मणाला, सीतेला घेऊन गुहेंत, कोठें तरी सुरक्षित जागीं बसायला सांगितलें. दोघें निघून गेल्यावर राम धनुष्यबाण घेऊन राक्षस सैन्याची वाट पहात बसला.

तिकडून राक्षसांचे सैन्य युद्ध वाद्यें वाजवीत व ओरडत आलें. एकटा राम व समोर राक्षसांचें अफाट सैन्य. खर राक्षसाचा रथ रामाच्या पर्णकुटी समोर येऊन उभा राहाला. राक्षसांनीं रामावर बाणवृष्टि सुरु केली. रामानें विद्युत गतीनें बाण सोडून ते बाण अडवले व शेंकडों राक्षसांना ठार केलें. राक्षसांची बाणवृष्टि चालूच होती. रामाच्या अंगावर जागोजागीं जखमा झाल्या. पण राम एक पाऊल देखील मागें सरकला नाहीं व त्यानें राक्षसांवर बाणवृष्टि चालू ठेवली. राक्षस पटापट मरून पडले.

राक्षस सेनेचा रामानें केलेला संहार पाहून कित्येक राक्षस आपल्या राजाच्या रथाकडे धांवले. तेव्हां दूषणनें त्यांना धीर दिला व तो रामावर चालून गेला. रामानें त्याच्यावर व त्याच्या अनुयायांवर गंधर्वास्त्राचा प्रयोग केला. सहस्रावधि राक्षसांचा संहार झाला. आतां राम व दूषण यांचें युद्ध सुरू झालें. त्या युद्धांत रामानें दूषणाचा सारथी व घोडे यांचा प्रथम वध केला व दूषणाचे दोन्हीं हात बाणानें विद्ध केले. दूषणबरोबर पांच हजार राक्षस आले होते. रामानें त्या सर्वांचा संहार केला.

राम एकटा होता पण त्यानें चवदा हजार राक्षसांना ठार केलें. आतां फक्त खर व त्रिशुर नांवाचा राक्षस दोघेच उरले होते. रामानें राक्षसांचा केलेला संहार पाहून खर राक्षसाला भयंकर राग आला. तो चवताळून रामाशीं युद्ध करण्यास जात असलेला पाहून त्रिशुर राक्षस त्याला म्हणाला—"मी रामाच्या समाचार घेतों. जर रामाचा हातून माझा मृत्यु झाला तर तूं त्याच्याशीं युद्ध कर." खर त्याला कबूल झाला.

त्रिशुर व रामाचें घोर युद्ध झालें. त्रिशुराचे घोडे व सारथी मृत्युमुखी पडले व त्याचा ध्वज रामानें खालीं पाडला. त्याच्या छातीला रामाचा एक बाण लागल्यामुळें तो मूर्च्छित होऊन जमिनीवर आदळला. तेव्हां रामानें तीन बाण सोडून त्रिशुराचा शिरच्छेद केला.

त्यानंतर राम व खर यांचें युद्ध सुरू झालें. खरानें रामाचे बाण तोडून त्याचें कवच पण तोडून टाकलें व त्याला मर्मस्थानीं एक बाण मारला. रक्ताची चिरकांडी उडाली. पण राम मागें हटला नाहीं. त्यानें अगस्त्य मुनींकडून मिळालेला बाण सोडून खर राक्षसाला विरथ केला. खरनें आपली गदा रामावर फेंकली. रामानें एक बाण सोडून गदेचे तुकडे करून टाकले. तेव्हां त्यानें एक झाड उपडून रामावर टाकलें. रामानें तें मध्येंच नष्ट करून टाकलें व क्षणार्धांत खर राक्षसाचा वध केला.

रामानें खर, दूषण वगैरे प्रतापी राक्षसांचा वधव त्यांच्या चवदा सहस्र अनुयायांचा नाश केलेला पाहून सीतेनें रामाच्या शौर्याचें कौतुक केलें.

